

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Henrik Lepson

**Saudi Araabia tähtsus Ameerika Ühendriikide ja Ühendkuningriigi vahelistes suhetes
teise maailmasõja eel ja ajal**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof. Eero Medijainen

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Ülevaade USA ja UK suhetest teise maailmasõja eel ja ajal	6
2. USA ja UK suhted Saudi Araabiaga teise maailmasõja eelsel ajal	14
3. USA ja UK koostöö Saudi Araabias	20
4. USA ja UK vaheline võimuvõitlus Saudi Araabias	26
Kokkuvõte	35
Kasutatud allikad ja kirjandus	37
Summary	40

Sissejuhatus

Alates teise maailmasõja lõpust kuni tänapäevani välja on Lähis-Ida kõige tähtsamaks suurjõuks olnud Ameerika Ühendriigid (edaspidi USA), kes on selle aja jooksul avaldanud suurt mõju kogu Lähis-Ida käekäigule. USA ei asunud peale teist maailmasõda tühjale kohale ja enne neid täitis Lähis-Ida juhtiva jõu rolli Ühendkuningriik (edaspidi UK), kellele kuulusid Lähis-Idas maailmasõdade vahelisel perioodil peale esimese maailmasõja lõppu saadud mandaatteritooriumid ja samuti avaldas UK suurt mõju Lähis-Ida vähestele iseseisvatele riikidele. Kuid UK domineeriv positsioon ei olnud vankumatu, sest teise maailmasõja eel ja ajal hakkas USA huvi Lähis-Ida vastu järkjärgult kasvama, mis tõi endaga kaasa mitmesuguseid probleeme kahe riigi vahelistes suhetes, sest UK ei soovinud oma domineerivast positsioonist loobuda. Nii kujunes teise maailmasõja jooksul Lähis-Idast mõlema riigi suhetes väga oluline teema.

Üheks kohaks Lähis-Idas, mis asus teise maailmasõja ajal nii USA kui ka UK huviorbiidis, oli Saudi Araabia. Kuigi teised Lähis-Ida riigid nagu Iraan ja Palestiina mandaatteritoorium olid samuti olulisteks teemadeks USA ja UK vahelistes suhetes, siis on mitu põhjust, miks käesoleva töö fookuses on just Saudi Araabia, mitte mõni teine riik. Esiteks oli teise maailmasõja eel ja ajal Saudi Araabia näol tegu iseseisva riigiga; iseseisvad olid Lähis-Idas veel Türgi, Iraan ja Jeemen¹. Kuna teise maailmasõja ajal langes Iraan UK ja Nõukogude Liidu kontrolli alla², siis langes Iraan valikust välja. Teise aspektina võib välja tuua USA ja UK väiksema ühise huvi Türgi ja Jeemeni vastu, mistõttu ei kujunenud nendest riikidest USA ja UK suhetes nii oluline teema kui Saudi Araabiast. Oluline on ka asjaolu, et veel tänapäeval on Saudi Araabia näol tegu väga olulise partneriga lääneriikide ja seda eriti USA jaoks.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida seda, kui olulist rolli mängis Saudi Araabia küsimus USA ja UK vahelistes suhetes alates maailmasõdade vahelisest perioodist kuni teise maailmasõja lõpuni, kuidas Saudi Araabia tähtsus USA ja UK suhetes selle aja vältel muutus (perioodide võrdlus) ja millised olid tähtsamad Saudi Araabiaga seotud küsimused, probleemid ja erimeelsused mõlema riigi suhetes. Eelmistele küsimustele vastuseid otsides üritab uurimistöö anda ka mingisuguse ülevaate sellest, kuidas USAst sai UK asemel teise maailmasõja jooksul Saudi Araabia peamine koostööpartner.

¹ Cleveland, William L. (2000). *A History of the Modern Middle East*. 2nd ed. Boulder, Colorado: Westview Press. Lk 169

² Samas.

Teise maailmasõja näol on ajalooteaduses tegu väga populaarse teemaga, aga sama ei ole võimalik öelda maailmasõja aegse Saudi Araabia kohta. Tingituna üldisest vähesest huvist Saudi Araabia vastu, eriti Eestis, kus seda on parimal juhul võimalik nimetada tagasihoidlikuks, on uurimistöös kasutatud materjalide valik olnud üsna piiratud.

Olulisemate uurimistöös kasutatud teostena on võimalik välja tuua Alan P. Dobsoni „Anglo-American Relations in the twentieth century³“, mis annab üsna kompaktse ülevaate USA ja UK suhetest kogu 20. sajandi jooksul. Teise maailmasõja aegsele perioodile keskendub täpsemalt Randall B. Woods oma teoses „A changing of the Guard⁴“, kus on eriti suurt tähelepanu pööratud majandusküsimustele USA ja UK suhetes. Mainimist väärt on ka George C. Herringu „The American Century & Beyond⁵“, kus on välja toodud kõik tähtsamad arengud USA välispoliitikas teise maailmasõja ajal ja ka ülejäänud 20. sajandil. Kuid eelnevalt mainitud teostes on peamiselt vaatluse all olnud üldised USA ja UK suhted ning Saudi Araabiale ega Lähis-Idale väga suurt tähelepanu ei ole pööratud. USA poliitikat Saudi Araabias ajavahemikul 1939-1949 on käsitlenud Aaron D. Miller oma teoses „Search of Security⁶“, mille fookuses on peamiselt Saudi Araabia nafta, aga vaatluse all on ka teised antud perioodil olulisemad Saudi Araabiaga seotud teemad. Väga hästi tulevad välja ameeriklaste ja brittide maailmavaatelised erimeelsused Saudi Araabia küsimustes William R. Louise teoses „The British Empire in the Middle East, 1945-1951⁷“, kus on pealkirjast hoolimata käsitletud ka 1945. aastale eelnenud aega. Eraldi tasub välja tuua ka paari artiklit. Oluliseks USA ja UK suhteid Saudi Araabias käsitlevaks artiklikuks on Barry Rubini „Anglo-American Relations in Saudi Arabia 1941-1945⁸“, millele on küll võimalik ette heita autori mõningast erapoolikust UK suhtes ja artikli autori peamiseks eesmärgiks tundub olevat brittide süütuse (USA vastaste kavatsuste puudumine) tõestamine. Teiseks sama oluliseks artiklikuks on võimalik pidada James L. Gormly „Keeping the Door Open in Saudi Arabia⁹“, kus on samuti käsitletud USA ja UK erimeelsuseid Saudi

³ Dobson, Alan P. (1995). *Anglo-American Relations in the Twentieth century: Of Friendship, Conflict, and the Rise and Decline of Superpowers*. New York: Routledge.

⁴ Woods, Randall B. (1990). *A Changing of the Guard: Anglo-American Relations, 1941-1946*. Chapel Hill, North Carolina. University of North Carolina Press.

⁵ Herring, George C. (2017). *The American Century & Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893-2014*. New York: Oxford University Press.

⁶ Miller, Aaron D. (1980). *Search for Security: Saudi Arabian Oil and American Foreign Policy, 1939-1949*. Chapel Hill, North Carolina: University of North Carolina Press.

⁷ Louis, William R. (1984). *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. Oxford: Clarendon Press.

⁸ Rubin, Barry. (1979). Anglo-American Relations in Saudi Arabia, 1941-1945. *Journal of Contemporary History*, 14(2), 253-267.

⁹ Gormly, James L. (1980). Keeping the Door Open in Saudi Arabia: The United States and the Dhahran Airfield, 1945-1946. *Diplomatic History*, 4(2), 189-205.

Araabiaga seoses ning eriti suurt tähelepanu on pööratud just Dhahranisse ehitatud USA lennuväljale, mis tekitas teise maailmasõja viimastel aastatel USA ja UK vahel suuri pingeid. Lisaks kirjandusele ja artiklitele on uurimistöo kirjutamisel kasutatud ka FRUSi (Foreign Relations of the United States) väljaannetes avaldatud dokumente.

Uurimistöo on jaotatud neljaks peatükiks. Kuna Saudi Araabia küsimuse näol oli tegu ainult ühe osaga USA ja UK vahelistest suhetest, siis selleks, et panna Saudi Araabias toimunu mingisse laiemasse konteksti, on esimeses peatükis antud üldine ülevaade (tähtsamad teemad ja probleemid) USA ja UK suhetest teise maailmasõja eel ja ajal. Teises peatükis on võrreldud USA ja UK suhteid Saudi Araabiaga teise maailmasõja eelsel ajal, et anda ülevaade sellest, kuidas erinesid USA ja UK suhted Saudi Araabiaga enne teise maailmasõja puhkemist. Kolmandas peatükis on uuritud seda, milliseks kujunesid USA ja UK vahelised suhted Saudi Araabias teise maailmasõja esimestel aastatel ja kuidas muutusid suhted maailmasõja eelse ajaga võrreldes. Neljandas peatükis, mis on ühtlasi ka käesoleva töö kõige tähtsamaks osaks, on keskendunud aastatele 1943 kuni 1945, kui USA ja UK suhted olid Saudi Araabiaga seoses kõige teravamad. Peatükis on välja toodud kõige tähtsamad probleemid ja ka teised faktorid, mis pingete tekkimisele kaasa aitasid.

Segaduste vältimiseks on oluline mainida, et kuigi Saudi Araabia sai oma nime alles 1932. aastal, siis on selguse huvides kasutatud töös Saudi Araabia nimetust ka varasemast ajast rääkides, sest Saudi Araabia eelnevad nimetused ei ole antud töö kontekstis olulised.

1. Ülevaade USA ja UK suhetest teise maailmasõja eel ja ajal

Kui 1939. aasta 1. septembril puhkes teine maailmasõda, siis jäi esialgu USA Euroopas puhkenud sõjast eemale, sarnaselt esimese maailmasõjaga, kus USA sekkus alles 1917. aasta aprillis. Kuigi USA oli võidelnud esimese maailmasõja viimasel kahel aastal ühiselt koos UKga Antandi riikide poolel ja aidanud neil võita sõda Saksamaa vastu, siis ei olnud maailmasõdade vahelisel perioodil esimese maailmasõja aegsest koostööst midagi erilist alles jäänud ning kahe riigi vahel taolised liitlассuhted puudusid.

Esimeses maailmasõjas tekkinud partnerlus ei jäänud püsima, sest USA ja UK suhetes esines sõjajärgsetel aastatel mitmesuguseid probleeme, mis takistasid eduka koostöö jätkamist. Üheks küsimuseks kahe riigi vahelistes suhetes olid esimesest maailmasõjast tekkinud suured võlad, mida USA oli sõjas osalenud riikidele nagu UK laenanud, sest brittide arvates ei oleks pidanud USAlt sõja ajal laenatud raha käsitlema võlana, vaid panusena ühistesse sõjajärgsetes, ja nad soovisid, et USA need võlad kustutaks, sest nad ei tahtnud neid tagasi maksta¹⁰. Juba 1920. aastate alguses olid britid otsinud lahendust võlgade küsimusele ja teinud ameeriklastele pakkumise, mille kohaselt lubasid nad kustutada ära teiste riikide võlad iseendale, kui USA kustutab ära UK võlad, aga sellest ei tulnud midagi välja, sest ameeriklased ei olnud sellest pakkumisest lihtsalt huvitatud¹¹. Seis ei olnud muutunud paremaks ka 1930. aastate alguseks, sest 1933. aastal loobus UK ühepoolsest võlgade tagasimaksmisest ja olukorda ei suutnud lahendada ka mõlema poole vahel toimunud läbirääkimised, mistõttu võlgade küsimus jäigi enne uue sõja puhkemist lahendamata¹². Nagu on võimalik hiljem näha, siis raha ja võlad olid mõlema riigi suhetes oluliseks murekohaks ka teise maailmasõja ajal.

Liitlассuhete jätkamist takistasid samuti erimeelsused imperialismi ja kolonialismiga seoses. Kahe riigi suhetes valmistas probleeme UKle kuulunud dominioonide küsimus, sest kuigi dominioonidel võisid UKga olla erinevad ja mõnikord isegi vastandlikud huvid, siis USA see ei huvitanud ja nad käsitlesid UKd ja tema dominioone ühe üksuse ehk impeeriumina, sest dominioonidel puudus õigus iseseisva välispoliitika ajamiseks¹³. Samasugused hoiakud valitsesid ka USA Senatis ja see oli ka üheks põhjuseks, miks president Wilsoni poolehoidust hoolimata USA Rahvasteliiduga maailmasõdade vahelisel perioodil ei liitunudki, sest Senat oli

¹⁰ Hollowell, Jonathan. (2001). *Twentieth-Century Anglo-American Relations*. New York: Palgrave. lk 34.

¹¹ Dobson, lk 53.

¹² Hollowell, lk 35.

¹³ Samas., lk xi-xii.

kindlalt liitumise vastu¹⁴. Sarnaselt võlgade küsimusega tekitas kolonialismi ja imperialismi teema mõlema riigi suhetes probleeme ka edaspidi.

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil ja eriti 1930. aastatel olid USAs väga populaarsed isolatsioonismi pooldavad seisukohad, mis takistasid UKga tihedate suhete loomist. 1930. aastatel levisid tavaliste ameeriklaste seas isolatsioonistlikud meeleolud, mida ei muutnud ka Hitleri sammud Euroopas, sest veel 1937. aastal oli 95% ameeriklastest vastu osalemisele sõdades ja väga levinud olid ka sõjavastased meeleavaldused nagu juhtus 1937. aasta aprillis, kui samaaegselt toimusid meeleavaldused paaris tuhandes linnas ja sadades ülikoolilinnakutes¹⁵. 1937. aasta aprill ei olnud juhuslikult valitud aeg, vaid siis möödus 20 aastat USA astumisest esimesse maailmasõtta¹⁶. USAs arutleti 1930. aastatel ka esimeses maailmasõjas osalemise mõttekuse üle ja väga levinud olid igasugused konspiratsiooniteooriatele lähenevad mõttekäigud, mida kõige paremini iseloomustab senaator Gerald Nye poolt avaldatud raport, kus ta leidis, et USA olid maailmasõtta kiskunud pangad ja relvamüüjad, et oma huve Saksamaa tegevuse eest kaitsta.¹⁷ Eelneva põhjal pole kahtlustki, et isolatsioonistlik välispoliitika esindas 1930. aastatel valdava enamuse tavaliste ameeriklaste tahet.

Tavaliste ameeriklaste isolatsioonismi pooldavaid vaateid esindasid 1930. aastatel USAs vastuvõetud seadused. 1930. aastate teises pooles vastu võetud nn neutraliteediseadused sisuliselt kinnistasid USA staatuse neutraalse riigina, sest nende seadustega „keelustati laenuid ja finantsabi sõjaõhutajatele (sõltumata sõja põhjusest) ja kehtestati relvaembargo kõigile osalistele (sõltumata ohvril). Tsiviilotstarbelist kaupa sularaha eest tohtis müüa ainult siis, kui transpordiks ei kasutata Ameerika päritolu laevu.“¹⁸ Seega oli USA lähenemine relvade müümisele väga range, mis kahtlemata takistas igasuguste vähegi edukate liitlussuhete tekkimist teiste riikidega, sest kui liitlastele ei ole võimalik müüa relvi ega muid kaupu, siis ei ole sellisel liitlussuhtel tegelikult mitte mingisugust mõtet.

Kõik inimesed USAs ei pooldanud äärmiselt isolatsioonistlikku välispoliitikat, vaid eksisteerisid ka hääled, mis kutsusid üles koostööle UKga. Üheks taoliseks koostööle kutsuvaks organisatsiooniks oli Council on the Foreign Relations (CFR), mis oli asutatud peale Pariisi rahukõnelusi ja oleks pidanud esialgu olema ühine anglo-ameerika ettevõtmine (UKs loodi

¹⁴ Hollowell, lk xi.

¹⁵ Herring, lk 204-205.

¹⁶ Samas., lk 204.

¹⁷ Samas.

¹⁸ Kissinger, Henry. (2000). *Diplomaatia*. Tõlkinud Henno Rajandi ja Kaja Tael. Tallinn: Varrak. lk 462.

Royal Institute of International Affairs), mille liikmete, kellest paljud pooldasid suuremat rahvusvahelist koostööd, meelest oli USA sekkumine esimesse maailmasõtta olnud õige samm ja nad uskusid, et esimeses maailmasõjas tekkinud kahe riigi vaheline koostöö võiks kanduda üle ka sõjajärgsesse aega, sest nad pidasid seda maailma stabiilsuse tagamise seisukohalt väga oluliseks¹⁹. Esimestel sõja aastatel, kui USA ei olnud veel teise maailmasõtta sõjaliselt sekkunud, oli CFRi näol tegu olulise platvormiga brittide jaoks, sest neil oli võimalus USAs oma sõjaga seonduvaid mõtteid avaldada ja levitada läbi selle organisatsiooni väljaantava publikatsiooni *Foreign Affairs*²⁰. CFRi liikmete näol oli ilma igasuguse kahtluseta tegemist siiski vähemuse häälega, sest kui 95% ameeriklastest oli vastu osalemisele sõdades ja neutraliteediseadused tegid võimatuks relvade müümise teistele riikidele, siis ei oleks olnud isegi parima tahtmise puhul võimalik mingisuguste tihedate liitlассuhete loomine UKga ega ühegi teise riigiga, eeldusel, et neutraliteediseaduseid ei oleks kaotatud.

1939. aasta septembris puhkes teine maailmasõda, aga sarnaselt esimese maailmasõjaga otsustas USA sõjast esialgu kõrvale jääda. Kõrvale jäämisest hoolimata toimusid ajavahemikul 1939. aasta septembrist kuni 1941. aasta detsembrini järkjärgulised muutused USA ja UK vahelistes suhetes, mis muutsid kahe riigi vahelise koostöö järjest tihedamaks ja esimesed sammud selleks astuti üsna pea peale teise maailmasõja puhkemist. 1939. aasta novembris, peale pikki arutelusid ja hoiatusi, et taolised sammud viivad USA lähemale sõjale, võeti Roosevelti eestvedamisel vastu seadus, mis tühistas neutraliteediseadustest tuleneva relvaembargo ja võimaldas *cash-and-carry* korras riikidele nagu UK sõjalist varustust müüa, ning selle seaduse taga ei olnud ainult brittide aitamise soov, vaid tegelikult ka USA majanduslikud huvid²¹. Sellest hetkest alates on võimalik näha, kuidas USA ja UK koostöö järjest enam süvenes. Väga oluline leping, mida tuntakse kui hävitajate ja baaside lepingut, sõlmiti USA ja UK vahel 1940. aasta teises pooles, kui USA sai vastutasuks 50 laeva eest, mille Roosevelt oli lasknud sõjaväel vananenuks kuulutada, et vältida Kongressiga vastuollu minemist, õiguse rajada enda baasid valitud UK territooriumitele 99. aastaks²². Tegu oli eelkõige sümboolse tähendusega lepinguga, mis andis brittidele teada, et USA toetab neid, sest USA baasid vajasisid veel ehitamist ja brittidel tuli ameeriklastelt saadud laevasid mõned kuud

¹⁹ Hollowell, lk 25-28.

²⁰ Samas., lk 37.

²¹ Herring, lk 219-220.

²² Samas., lk 223

oodata²³. Kuid nende sammude puhul ei ole võimalik veel rääkida mingisugustest tihedatest liitlassuhetest.

Järgmisel aastal astuti brittide aitamiseks uued sammud, millest esimest võib pidada väga oluliseks. Kuna UK oli rahalises hädas ja Churchill ütles, et nad ei suuda peagi enam ameeriklastele USAst ostetava varustuse eest maksta (ikka oli kasutusel *cash-and-carry*), astus Roosevelt järgmise sammu ja ta võttis 1941. aastal Kongressi abil vastu seaduse nimega „Bill to Promote the Defense of the United States“, millega pandi alus *lend-lease* abi andmisele UKle²⁴. Selle seaduse vastuvõtmisega kadus *cash-and-carry* ja koos sellega ka UK probleemid varustuse eest tasumisel, sest nüüd oli Rooseveltil võimalik USA julgeoleku seisukohast tähtsatele riikidele müüa, anda rendile jne sõjalist varustust vastavalt oma tahtele²⁵. Kuigi USA ei osalenud 1941. aastal veel teises maailmasõjas, kui jätta välja viimased detsembri nädalad, siis kasvas nende sõjaline roll sellest hoolimata. 1941. aastal kevadel hakkas USA valvama Atlandi ookeani põhjapoolset osa, peale seda kui nende väed olid saabunud Gröönimaale ja mõnda aega hiljem ka Taani, ja nad võtsid endale õiguse edastada teavet ookeanil märgatud Saksamaa laevade kohta UKle²⁶. Nüüd oli võimalik juba mingisugustest liitlassuhetest rääkida, sest info edastamine Saksamaa laevade kohta UKle tähendab, et tehti juba piiratud ulatusega sõjalist koostööd.

1941. aasta detsembris toimunud sündmused tegid USA jaoks võimatuks senise poliitika jätkamise. 7. detsembril sooritasid Jaapani lennukid üllatusrünnaku USA sõjaväebaasidele Pearl Harboris, mille tulemusena suri üle paari tuhande ameeriklasest sõduri ja hävitati suurel hulgal USA lennukeid, laevu ja muud sõjatehnikat²⁷. Peale jaapanlaste rünnakut Pearl Harborile läks USA järgneva mõne päeva jooksul sõtta Jaapani, Saksamaa ja Itaalia vastu²⁸. On ajaloolasi, kes väidavad, et USA tegeles sõjapidamisega juba enne 1941. aasta detsembrit, aga seda lihtsalt välja kuulutamata²⁹. Kahtlemata on selles väites suur hulk tõtt, sest USA pidamine neutraalseks ja sõjas mitteosalevaks riigiks enne 1941. aasta detsembrit ei ole eelnevalt peatükis mainitud sammude tõttu lihtsalt võimalik. Jaapani rünnakule reageerisid koheselt ka britid ja peale parlamendi ülem- ja alamkoja nõusoleku saamist kuulutaski UK juba 8. detsembril Jaapanile

²³ Herring, lk 223.

²⁴ Samas., lk 224-225.

²⁵ Samas., lk 225.

²⁶ Kissinger, lk 475.

²⁷ Herring, lk 236.

²⁸ Kimball, Warren F. (2004). Franklin D. Roosevelt and World War II. *Presidential Studies Quarterly*, 34(1), 83-99. lk 83.

²⁹ Samas., lk 84.

sõja ning peagi leidis aset ka kohtumine Churchilli ja Roosevelti vahel, kus mõlemad riigijuhid rääkisid juba ühisest sõjapidamisest teljeriikide vastu³⁰. Churchill oli varasemalt ekslikult lootnud, et USA astub sõtta juba 1941. aasta sügisel³¹. USA sõtta astumisega oli taastatud liit, mis peale esimese maailmasõja lõppu oli kadunud.

USA ja UKI tekkis sõjaajal väga tihe koostöö lisaks sõjapidamisele ka mitmetes teistes tähtsates valdkondades. Juba 1940. aastal, enne USA sekkumist teise maailmasõtta, oli hakatud tegema koostööd luure- ja julgeolekuvaldkonnas, kus see muutus aja jooksul aina tihedamaks ning 1943. aastal andsid britid ameeriklastele juurdepääsu ka eriti salajastele materjalide nagu sakslaste ENIGMA kood³². Koostöö luurevaldkonnas oli ameeriklastele väga oluline, sest võrreldes brittidega, kes olid selles valdkonnas väga heal tasemel, olid nende luureasutuste võimekused üsna tagasihoidlikud, mistõttu ei suutnud nad brittidele olla sellisel moel abiks nagu britid olid neile³³. Teiseks oluliseks valdkonnaks oli tuumaprogramm, kus ameeriklased tahtsid hakata koostööd tegema juba 1940. aastal, aga kuna britid olid tollal veel oma uurimistööga ameeriklastest ees, siis nad ei tulnud ameeriklaste soovidele vastu, kuid brittide keeldumisest hoolimata olid ameeriklased edaspidi väga edukad ja 1942. aastaks olid rollid muutunud ning nüüd soovisid britid koostööd teha ja 1943. aasta augustis sõlmitigi vastav koostööleping Quebecis, kuigi kõik ameeriklased ei olnud väga innukad jagama oma teadmisi brittidega³⁴. Koostöö sellistes väga tundlikes valdkondades näitab, et USA ja UK usaldasid üksteist üsna suurel määral, kuigi mitte täielikult.

USA ja UK tihedast sõjalisest ja julgeolekualasest koostööst hoolimata eksisteerisid sõja ajal kahe riigi vahelistes suhetes mitmesugused probleemid, millest mõnda sai eelnevalt juba mainitud. Üheks probleemiks oli üldise sõjalise strateegia küsimus, sest kui ameeriklased tahtsid teha varakult dessandi Euroopasse, et Saksamaa vastu võimalikult kiiresti sõtta astuda, siis britid pooldasid teistsugust lähenemist, mida Churchill nimetas „pehme kõhualuse“ strateegiaks, mille kohaselt tuli esialgu fookus suunata Euroopa äärealadele ja alustada võitlust sealt ning liikuda seejärel Saksamaa poole³⁵. Churchilli poolt väljakäidud „pehme kõhualuse“ strateegia USA sõjaväelastele kohe üldse ei meeldinud ja sõjaväe ülemjuhataja kindral George C. Marshall rääkis isegi fookuse suunamisest Euroopast Aiasse, sest koht nagu Balkani

³⁰ Woods, lk 56.

³¹ Kimball, lk 95.

³² Dobson, lk 74.

³³ Samas., lk 74-75.

³⁴ Samas., lk 75-76.

³⁵ Lehrman, Lewis E. (2017). *Churchill, Roosevelt & company: studies in character and statecraft*. Guilford, Connecticut: Stackpole Books. lk 149.

poolsaar oli USA väejuhtide silmis vähetähtis ning nad soovisid võimalikult kiiresti Saksamaad rünnata³⁶. Kuigi fookust Euroopast Aiasse ei suunatud, siis kindlasti ei olnud tegu tühipalja ähvardusega, sest Jaapani tegevuse tõttu oli USA lõpuks teise maailmasõtta astunud ja seetõttu on ka loogiline, et nende jaoks oli võitlus Jaapani vastu märksa olulisem kui brittide jaoks, kuigi päris tähtsusetu Aasia brittide jaoks siiski olla ei saanud, sest UKl olid kolooniad Aias.

Lend-lease abi oli brittidele väga oluliseks toeks, sest nad ei pidanud enam USAle sõjalise varustuse eest maksuma, aga see tekitas neile suhetes USAga koheselt uusi probleeme. Kuna ameeriklased ei tahtnud, et britid kasutaks *lend-lease* abi enda kommertsliku ja kaubandusliku olukorra parandamiseks, et USAga ekspordi turgude pärast võidelda, siis pidid britid 1941. aasta septembris andma vastumeelselt lubaduse, millega nad lubasid *lend-lease* abi eelnevalt mainitud otstarveteks mitte kasutada³⁷. Sõja ajal hakkasid ameeriklasi tõsiselt häirima UK kasvavad dollari reservid ja 1942. aastal otsustasid nad UK dollari reservide kasvu peatamiseks kasutada *lend-lease* „abi“ ning nad hakkasid *lend-lease* nimekirjast erinevaid asju eemaldama, et britid neid oma dollari reservide eest ostaksid, kuid sellest ei olnud kasu, sest UK dollari reservid ei olnud 1944. aastaks ikka veel kahanenud, vaid hoopis kasvanud, mistõttu Morgenthau pettumuseks palus Roosevelt otse Churchillil UK dollari reserve vähendada, mis vihastas britte väga, sest nad nägid selles palves rünnakut nende majandusliku sõltumatuse vastu³⁸. On üsna selge, et *lend-lease* abi ei tulnud ainult USA heast tahtest.

Lend-lease'ga seotud probleemid olid osa üldisematest majanduspoliitilistest erimeelsustest sõjajärgse kaubandusega seoses. Kuna USAs usuti, et 1930. aastate alguses aset leidnud majanduskriis ja sellega kaasnenud probleemid olid üheks maailmasõja põhjustajaks, üritasid ameeriklased sõjajärgses maailmas kaotada kauplemist takistavaid piiranguid ja soosida vabakaubanduse levikut, milles mängisid olulist rolli USA võimu all olnud institutsioonide nagu IMFi ja Maailmapanga loomine, ning selle poliitika abil üritati lammutada ka UK üsnagi impeeriumi kesksel majandussüsteemi³⁹. Ameeriklastele oli kõige tähtsamaks eesmärgiks siiski sõja võitmine, mistõttu majanduse ja *lend-lease*'ga seotud küsimustes üritasid nad ennast mõnevõrra tagasi hoida, sest see oleks võinud hakata kahjustama sõjalist koostööd ning samuti ei oleks maailmamajanduse muutmine ilma UKta olnud võimalik, mistõttu ameeriklased

³⁶ Kissinger, lk 491.

³⁷ Dobson, lk 86.

³⁸ Samas., lk 87.

³⁹ Herring, lk 280-81.

kartsid, et kui britte liigselt survestada, siis võivad nad keelduda edaspidisest koostööst majandusvaldkonnas⁴⁰.

Üheks teravamaks probleemiks oli kolonialismi küsimus. Tegu ei olnud probleemiga, mis kerkis teise maailmasõja ajal, vaid see probleem oli üleval olnud ka maailmasõdade vahelisel perioodil nagu eelnevalt sai mainitud. Roosevelt uskus, et kolonialism võib põhjustada järgmise maailmasõja ja ta leidis, et USA peaks aitama erinevatel rahvastel oma enesemääramiseõigust kasutada, aga kolonialismi vastastest vaadetest hoolimata ei arvanud ta, et koloniaalvõimu all elavad rahvad tulnuks koheselt vabastada, vaid seda oleks pidanud tegema läbi järkjärguliste reformide, mis oleks need rahvad iseseisvuseks ettevalmistanud, kuid reformide läbiviimise ajal tulnuks koloniaalvõime nende tegevuse eest vastutusel hoida⁴¹. Rooseveltil ja Churchillil olid kolonialismi küsimuses täiesti erinevad vaated, mistõttu kujunes väga problemaatiliseks ka Atlandi Harta küsimus, sest britid ei tahtnud seda väljaspool Euroopat laiendada, mis läks vastu Roosevelti soovidega, kelle arvates pidi Atlandi Hartat rakendama igal pool, et „vabastada kogu maailma rahvad tagurlikust koloniaalpoliitikast.“⁴²

Churchilli keeldumisega rakendada Atlandi hartat väljaspool Euroopat asi ei piirdunud. Oma vaadetest tulenevalt üritas Roosevelt tõstatada kolonialismi teemat kõikidel kohtumisel Churchilliga, aga mitte nii teravalt, et see üldisematele sõjapingutustele takistuseks saaks, kuid mingile ühisele arusaamale selles küsimuses ta Churchilliga sõjajooksul ei jõudnudki, sest Churchill oli vastu igasugustele katsetele „impeeriumit lammutada“⁴³. Üheks kolonialismiga seotud teemaks, mis tekitas Roosevelti ja Churchilli vahel eriti teravaid pingeid ja millest mõlemal riigijuhil oli üksteise juuresolekul peaaegu võimatu rääkida, oli India küsimus, sest Roosevelt toetas India iseseisvust, aga Churchill mitte⁴⁴. Churchilli kaudseks survestamiseks saatis Roosevelt 1943. aastal Indiasse ka oma esindaja William Phillipsi, kellel küll brittide vastasseisu tõttu ei õnnestunud kohtuda Gandhiga ega teha üldse mingeid edusamme India küsimuses⁴⁵. Kuid India iseseisvuse toetamine ei parandanud Roosevelti mainet USAs ega ka mujal maailmas, sest kui UK koloniaalvõimud vangistasid maailmasõja ajal India iseseisvumisliikumise juhte, siis USA toimuvale kuidagi ei reageerinud ja seetõttu langes tema kaela ka inimeste pahameel⁴⁶. Seega oli tegu küsimusega, kus USA ja UK vahelised

⁴⁰ Dobson, lk 84.

⁴¹ Woods, lk 111.

⁴² Kissinger, lk 488-89.

⁴³ Lehrman, lk 193-194.

⁴⁴ Herring, lk 272.

⁴⁵ Samas, lk 272-273.

⁴⁶ Samas., lk 272.

erimeelsused olid kõige põhimõttelisemad ja erinevalt teistest probleemidest nagu üldine sõjaline strateegia või majandusküsimused eksisteeris see üsna suures osas ka isiklike suhete tasandil. Churchilli vastumeelsus koloniaalmaade iseseisvuse suhtes on mõneti mõistetav, kuid ainult UK seisukohast vaadates, sest koloniaalmaade kaotamine oleks tõenäoliselt vähendanud UK kaalukust rahvusvahelisel areenil väga olulisel ajahetkel ja võinuks seega teha raskemaks ka sõjapidamise Saksamaa vastu.

Kahe riigi vahelisi suhteid varjutas ka kolmas suur liitlane Nõukogude Liit ja selle juht Josif Stalin. Nõukogude Liit ja Stalin muutusid USA ja UK suhetes problemaatiliseks teemaks, sest sõja edenedes hakkas Roosevelt UK arvelt Nõukogude Liidule suuremat tähtsust omistama⁴⁷. Näitena taolisest trendist võib tuua Teherani konverentsi eel aset leidnud sündmused, kui Roosevelt vastas eitavalt Churchillile ettepanekule kohtuda privaatset, kuigi ta oli nõus seda tegema Stalininga, ning asi ei piirdunud ainult keeldumisega, vaid kui kolm osapoolt Teherani konverentsi raames juba ühiselt kohtusid, siis tegi Roosevelt Stalini juuresolekul Churchillile üle veel nalja⁴⁸. Kindlasti ei tulnud selline tegevus USA ja UK liitlassuhete tervisele kasuks.

Üheks pealtnäha tühiseks ja esmapilgul mitte oluliseks probleemiks, mis kahe riigi vahelisi suhteid veelgi keerulisemaks tegi, oli töökorraldus Roosevelti administratsiooni ajal. Roosevelt määras probleemidega tegelema üsna erinevaid või lausa kokku sobimatuid vaateid omavaid inimesi, sest ta uskus, et kõige paremad lahendused probleemidele sünnivad läbi vaidluste, ning ta aitas nende vaidluste tekkele veel omalt poolt kaasa⁴⁹. Konflikt esines ka Riigidepartemangu ja Rahandusministeeriumi vahel, mis tegi brittide olukorra veelgi keerulisemaks, sest mõlemad asutused tegelesid brittidele tähtsate majandusküsimustega, mistõttu pidid nad olema pidevalt kursis muutuvate jõuvahekordadega Washingtonis⁵⁰. Britid ei olnud sellise töökorraldusega harjunud, sest UKs midagi sellist ei eksisteerinud, kuid neil jäänud midagi muud üle, kui üritada selle töökorraldusega toime tulla⁵¹.

⁴⁷ Dobson, lk 79, 81.

⁴⁸ Lehrman, lk 207-208.

⁴⁹ Woods, lk 69-70.

⁵⁰ Samas., lk 70-71

⁵¹ Samas., lk 71

2. USA ja UK suhted Saudi Araabiaga teise maailmasõja eelsel ajal

Saudi Araabia ja UK suhete alguspunkti otsides tuleb minna tagasi esimese maailmasõja eelsesse aega. Juba 20. sajandi algusest alates soovis tulevane Saudi Araabia kuningas Ibn Saud, kes oli 1902. aastal vallutanud tänapäeval Saudi Araabia pealinnaks oleva Riyahdi linna ja hakanud enda kontrolli all olevat ala järkjärgult suurendama, teha koostööd UKga⁵². Ibn Saud oli huvitatud tihedamate suhete loomisest UKga, sest ta tahtis nende toetuse abil saavutada iseseisvuse Ottomani Impeeriumist (Ibn Saud oli sultani vasall⁵³), kuid UK ei olnud veel Ibn Saudi aitamisest huvitatud, sest tema valduses olnud territooriumid ei asunud UKle väga olulise Pärsia lahe ääres⁵⁴. Seega ei olnud UK ja Saudi Araabia suhete algus just eriti lootustandev, sest UK ei tundnud Saudi Araabia vastu lihtsalt huvi.

UK seisukoht Saudi Araabia suhtes muutus peagi. Kuna Saudide territoriaalne ekspansioon jätkus 1913. aastal Al-Hasa provintsi (kuulus Ottomani Impeeriumi koosseisu⁵⁵) vallutamisega Pärsia lahe ääres, siis nende poliitiline mõjuvõim kasvas, mis omakorda aitas luua tihedamaid suhteid UKga ning 1915. aasta detsembris sõlmitigi Saudide ja UK vahel Darini leping, mille kohaselt UK tunnustas Ibn Saudi iseseisva valitsejana ja lubas kaitsta tema valduses olnud territooriumeid⁵⁶. See ei jäänud ainsaks lepinguks ja juba järgmise aasta suvel sõlmiti järjekordne leping, mille kohaselt andis UK Ibn Saudile relvastust ja peagi hakati talle ka maksma igal aastal 60 000 naelsterlingi suurust toetust, mida tehti kuni 1924. aastani, ning 1923. aastal pandi paika ka piirid Saudi Araabiast põhjapoole jäänud UK mandaatteritooriumitega nagu näiteks Iraak⁵⁷. UK tunnustas Ibn Saudi iseseisva valitsejana uuesti 1927. aastal, kui sõlmiti Jiddahi leping⁵⁸. Nii kujunesid UK esialgsest vähesest huvist hoolimata neil 1920. aastate lõpuks välja Saudi Araabiaga üsnagi arvestavad suhted.

Kindlasti mängis UK ja Saudi Araabia suhete tekkes olulist rolli Saudi Araabia geograafiline asukoht. Araabia poolsaare näol oli UK jaoks tegu väga olulise piirkonnaga, sest oma asukohast tulenevalt oli sellel piirkonnal oluline roll impeeriumi ühendusteede kaitsmisel, ning UK huvi

⁵² Nonneman, Gerd. (2001). Saudi-European Relations 1902-2001: A Pragmatic Quest for Relative Autonomy. *International Affairs*, 77(3), 631-661. lk 637-638.

⁵³ Samas., lk 638.

⁵⁴ Goldberg, Jacob. (1984). The 1914 Saudi-Ottoman Treaty – Myth or Reality?. *Journal of Contemporary History*, 19(2), 289-314. lk 290.

⁵⁵ Samas.

⁵⁶ Nonneman, lk 639-640.

⁵⁷ Samas., lk 640-641.

⁵⁸ Samas., lk 642

selle piirkonna vastu ei olnud tärnanud maailmasõdade vahelisel perioodil, vaid nad olid olnud oluliseks jõuks selles regioonis juba 18. sajandi lõpust alates⁵⁹. UK kohalolu Araabia poolsaarel oli teise maailmasõja eel üsna tugevalt juurdunud, sest lisaks Adeni protektoraadile (tänapäeval osa Jeemenist), mida UK kontrollis otseselt, allusid neile mingil määral ka teised Pärsia lahe äärsed riiklikud üksused nagu Kuveit, Bahrein jne⁶⁰. Ibn Saud tunnustas UK ülemvõimu teiste Pärsia lahe riikide suhtes⁶¹. Seega oli geograafilisest reaalsusest tulenevalt, Saudi Araabia oli ümbritsetud UK võimu all olnud territooriumitega, Saudi Araabia ja UK vaheliste kontaktide tekkimine vältimatu protsess, erinevalt USAst, kellel mandaatterritooriumeid ega muid sõltuvaid riiklike üksuseid Lähis-Idas ei olnud.

Teise maailmasõja eelõhtul UK huvi Saudi Araabia vastu varasemaga võrreldes kasvas veelgi. UK kasvava huvi põhjuseks oli soov kindlustada endale Saudi Araabia toetus juhaks kui peaks algama sõda, sest nagu eelnevalt sai mainitud, siis Saudi Araabia asus Lähis-Idas UKle kuuluvate aladega seoses strateegiliselt tähtsas kohas ja vähe tähtis ei olnud ka asjaolu, et tollases impeeriumis elas palju moslemeid ja Saudi Araabia näol oli (ja on ka tänapäeval) Islami maailmas tegu religiooselt väga olulise ja keskse tähtsusega riigiga, sest seal asusid pühad linnad⁶². UK kaalus erinevaid võimalusi Saudi Araabia poolehoidu võitmiseks nagu näiteks lennukite ja instruktorite saatmist Saudi Araabiasse, kuid mis jäi Õhuministeeriumi vastasseisu tõttu ära, mõne Saudi Araabia kõrval asuva maa ala kinkimist neile, millest siiski asja ei saanud, sest leiti, et see mõjutaks negatiivselt UK kuvandit antud piirkonnas, või siis krediidi andmist relvade ostmiseks, mida küll anti, aga teise maailmasõja puhkemise tõttu ei olnud Saudi Araabial selle krediidiga reaalselt võimalik midagi pihta hakata, sest brittidel ei olnud enda äsja tekkinud vajadustest tulenevalt võimalik relvi enam ekspordida⁶³. Peamine erinevus 20. sajandi algusega võrreldes seisnes selles, et kui esialgu oli UK ja Saudi Araabia suhetes initsiatiivi üles näidanud Saudi Araabia, siis nüüd oli aktiivsemaks pooleks UK, kes otsis ise koostöö võimalusi.

Kõik UK ettepanekud siiski ei ebaõnnestunud. Saudi Araabiale otsustati anda toetuseks paarsada tuhat naelsterlingit, mis küll jõudsid kohale alles peale teise maailmasõja puhkemist, ning muutus ka UK juutide suunaline poliitika Palestiina mandaatterritooriumil ja loobuti

⁵⁹ Cleveland, lk 225.

⁶⁰ Samas.

⁶¹ Samas., lk 227.

⁶² Silverfarb, Daniel. (1983). Britain and Saudi Arabia on the Eve of the Second World War. *Middle Eastern Studies*, 19(4), 403-411. lk 403-404.

⁶³ Samas., lk 407-408.

juutide riigi loomise ideest, et Saudi Araabiale ja teistele Lähis-Ida riikidele meelejärgi olla⁶⁴. Kummaline on see, et seda tehti ajal, kui juutide repressioonid Saksamaal ja Saksamaaga viimastel aastatel liidetud territooriumitel muutus üha rängemaks. Lisaks lubas UK kaitsta Saudi Araabiat võimaliku Itaalia rünnaku eest, kelle sammud Etioopias, mis ei asunud Saudi Araabiast kuigi kaugel, valmistasid Saudi Araabiale muret, kuigi tegu oli lahtise lubadusega ning mingit lõpliku kohustust UK endale ei võtnud⁶⁵. Kõike eelnevat arvesse võttes võib järeldada, et teise maailmasõja eel valitsesid Saudi Araabia ja UK vahel asjalikud suhted ja need olid paremas seisus kui kunagi varem.

USA ja UKga võrdväärset suhet Saudi Araabia ja ka teiste Lähis-Ida riikidega teise maailmasõja eelsel ajal puudusid. Teise maailmasõja eel oli USA jaoks Lähis-Ida näol eelkõige tegu kohaga, mille Euroopa riigid olid oma mõjusfäärideks jaotanud ja mida nad vastavalt nendele mõjusfääridele valitsesid ning isolatsiooni soosivast poliitikast lähtudes ei tahtnud nad ennast Lähis-Ida asjadesse liigselt segada, kui jätta välja mõningad etteheited Euroopa riikidele „imperialistlike liialduste“ eest⁶⁶. Isegi kui USA oleks tahtnud Lähis-Idas senisest enam sekkuda, siis ei olnud nad selleks lihtsalt valmis, sest erinevalt UKst, kes omas sealsete riikide ja mandaatterritooriumitega pikaajalisi ja mitmekülgseid suhteid, oli Riigidepartemangu juurde loodud Lähis-Ida asjadega tegelev üksus (Near Eastern Affairs (edaspidi NEA)) alles 1909. aastal ning veel 1930. aastate lõpus töötas seal ainult 13 inimest ja lisaks takistas kuni teise maailmasõja lõpuni töö tegemist pidev puudus töötajatest, kes oskaksid rääkida mõnda Lähis-Ida keelt⁶⁷. Seega oli Lähis-Ida tervikuna USA jaoks väikese prioriteetsusega koht ja kuna Lähis-Ida asjadele pöörati Riigidepartemangus üsna vähe tähelepanu, siis ei olnud nad tõenäoliselt huvitatud ka suhete arendamisest UKga võrreldavale tasemele Saudi Araabia ja teiste Lähis-Ida riikidega.

Mingisugused teadmised USA ja Saudi Araabiast ja Lähis-Idast siiski olid. USA Riigidepartemangu ametnikud hoidsid silma peal Ibn Saudi tegevusel, kuigi esialgu ei suhtunud nad temasse eriti hästi, aga 1920. aastate lõpuks nende arvamus oli muutunud ja Ibn Saudi nähti positiivsemas valguses, sest ta omas regioonis suurt poliitilist mõjuvõimu, milles oma rolli mängis asjaolu, et ta kontrollis islamiusuliste jaoks pühasid linnasid⁶⁸. Saudi Araabiat tunnustas

⁶⁴ Silverfarb, Britain and Saudi Arabia on the Eve of the Second World War, lk 404-406.

⁶⁵ Samas., lk 405.

⁶⁶ Miller, lk 21.

⁶⁷ Samas., lk 21-22.

⁶⁸ Samas., lk 23.

USA 1931. aasta mais⁶⁹, kuigi Saudi Araabia oli USA tunnustust soovinud saada juba 1928. aastast alates⁷⁰. Kui USA välispoliitika tegijad Lähis-Idale väga suurt tähelepanu ei pööranud, siis tundsid antud piirkonna vastu mõnevõrra suuremat huvi USA kodanikud. Lähis-Idas tegutsesid maailmasõdade vahelisel perioodil USAst pärit kaupmehed ja juba 19. sajandi esimest poolest alates ka ameeriklastest kristlikud misjonärid, kes tegelesid humanitaarsete projektidega nagu koolide avamine või abivajajate aitamine, mida tehti peale esimest maailmasõda⁷¹. Saudi Araabia puhul tegid misjonärid USAle siiski pigem tüli, sest 1927. aastal saatis Saudi Araabia kahel korral riigist välja USAst pärit misjonäre, sest nad üritasid seal ristiusku levitada ja samuti puudusid neil lood riigis viibimiseks⁷². Üldiselt oligi USA sõdade vahelisel perioodil hõivatud oma kodanike huvide kaitsmisega Lähis-Idas⁷³. Kontrast UKga ei oleks saanud olla suurem, sest kui USA esindas tagasihoidlikult oma kodanike huvisid, siis UK näol oli tegu võimsa jõuga Lähis-Idas, kes oma huvide edendamiseks tegeles aktiivselt Lähis-Ida poliitika kujundamisega, andes selleks valitsejatele relvi ja raha.

Olulisem seos USA ja Saudi Araabia vahel tekkis 1933. aastal. 1933. aasta suvel sõlmis USA päritolu naftafirma Standard Oil of California (edaspidi SOCAL) lepingu Saudi Araabiaga, mille kohaselt said nad 50 000 naelsterlingi suuruse kulla makse ja muude hüvitiste eest 60. aastaks õiguse tegeleda Saudi Araabias umbes 400 000 ruutkilomeetrit katval alal kõikide naftaga seotud toimingutega alates puurimisest kuni ekspordini välja⁷⁴. SOCALi näol ei olnud tegu esimese naftast huvitatud osapoolega Saudi Araabias, vaid juba 1922. aastal oli Ibn Saud sõlminud lepingu Uus Meremaalt pärit majori Frank Holmesiga, kelle tegevus Saudi Araabias kukkus küll läbi ja naftat sealt ta ei leidnudki⁷⁵. Kuna nafta olemasolu Saudi Araabias oli väga kaheldav, siis UK Saudi Araabia vastu naftatööstuse kontekstis erilist huvi välja ei näidanud ja ka Saudi Araabia eelistas naftaärarõõm teha koostööd ameeriklastega, sest USA kohalolu regioonis oli UKga võrreldes olematu⁷⁶. Erinevalt major Holmesist oli SOCALi tegevus Saudi Araabias edukas ja nafta müümiseni jõuti 1939. aastal, kui hakati ekspordima 1938. aastal avastatud esimesest kommertslikult kasumlikust naftamaardlast puuritud naftat, ning sellest edusammust

⁶⁹ Miller, lk 25.

⁷⁰ *The Acting Director for Foreign Affairs of the Kingdom of Hejaz and Nejd (Hamza) to the Secretary of State*, 29.09.1928. FRUS, 1930, volume III, document 225.

⁷¹ Herring, lk 262.

⁷² *The Director of Foreign Affairs of the Kingdom of Hejaz and Nejd to the American Minister in Egypt*, 18.12.1927. FRUS, 1928, volume III, document 66.

⁷³ Hare, Raymond A. (1972). *The Great Divide: World War II. The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401, 23-30. lk 24.

⁷⁴ Vassiliev, Alexei. (2000). *The History of Saudi Arabia*. London: Saqi books. lk 315-316.

⁷⁵ Samas., lk 314-315.

⁷⁶ Samas., lk 315.

tulenevalt laiendas kuningas SOCALile antud maaala veelgi ja samuti pikendati esialgsete alade kasutusõigusi kuue aasta võrra⁷⁷. Nendest sündmustest sai alguse „naftaside“ kahe riigi vahel, mis esialgu küll suurt tähtsust ei omanud, aga sõja jooksul muutus USA jaoks üheks olulisemaks teemaks Lähis-Idas.

Naftafirma tegevusest hoolimata USA Saudi Araabia suunalises välispoliitikas esialgu suuremaid muutuseid ei toimunud ning senisest suuremat tähtsust Saudi Araabiale ei omistatud. Näiteks ei olnud USA veel 1936. ja 1937. aastal huvitatud tihedamate diplomaatiliste suhete loomisest Saudi Araabiaga, mida näitab see, et kui 1936. aastal käis Leland Morris, kes oli tollane USA saadik Egiptuses, tutvumas Jiddahi linnas kohapealsete oludega, et uurida saatkonna rajamise vajalikkust, siis oma reisilt saadud andmete põhjal koostatud raportis, mis ilmus 1937. aastal, leidis ta, et USA esinduse avamine Saudi Araabias ei oleks olnud põhjendatud⁷⁸. Esinduse rajamise teema oli üles kerkinud ka 1932. aastal, aasta peale seda, kui USA oli Saudi Araabiat tunnustanud, aga mitte midagi ei toimunud ja ka edaspidi otsustati Saudi Araabiaga suhtlema jääda läbi Londonis resideeruva Saudi Araabia saadiku⁷⁹. USA soovimatus avada 1930. aastatel diplomaatiline esindus Saudi Araabias tegi rahutuks ameeriklastest naftaärimehed, kes lisaks oma naftaväljadele muretsesid ka Saudi Araabia kuulumise pärast UK mõjusfääri.⁸⁰ Morrise raport näitab, et USA suhtumine Saudi Araabiasse ei olnud naftafirma tegevusest hoolimata muutunud, kuigi arvesse tuleb võtta seda, et kui Morris oma raportit koostas, siis Saudi Araabia veel naftat ei eksportinud, mistõttu ei saanud ta seda ka oma raportit koostades arvesse võtta.

Vahetult enne teise maailmasõja puhkemist on võimalik märgata mingisuguseid muutuseid USA suhtumises Saudi Araabiasse. Esinduse avamise teema kerkis uuesti üles 1939. aasta suvel, mille üheks põhjuseks oli asjaolu, et Saudi Araabias elas tol hetkel juba 273 USA kodanikku, kellest 263 töötas naftafirma heaks (ühes teises samal aastal saadetud kirjas on märgitud Saudi Araabias töötavate ameeriklaste arvuks juba 325⁸¹, mis näitab, et seal töötavate ameeriklaste arv kasvas suhteliselt kiiresti), aga ka seekord ei saanud esinduse rajamise mõttest asja, sest toetuti eelnevalt mainitud Morrise raportile, kuid sellest hoolimata mingisugune edasimineki siiski toimus, sest nüüd taheti liita Saudi Araabia asjadega tegelemine Kairos

⁷⁷ Vassiliev, lk 318.

⁷⁸ *The Secretary of State to the Minister in Egypt (Fish)*, 24.05.1939. FRUS, 1939, volume IV, document 866.

⁷⁹ Miller, lk 25.

⁸⁰ Samas., lk 27.

⁸¹ *The Minister in Egypt (Fish) to the Secretary of State*, 21.06.1939. FRUS, 1939, volume IV, document 869.

resideeruva saadiku, kelleks tollal oli Bert Fish, kohustuste hulka⁸². Kuid enne teise maailmasõja puhkemist Fish Saudi Araabia asjadega tegelema hakata ei jõudnudki, sest tema audients Saudi Araabia kuninga juures ja ametisse kinnitamine toimus alles 4. veebruaril 1940⁸³. Kuigi seda ei ole võimalik pidada eriti oluliseks sammuks, siis annab see aimu USA mõtlemises toimunud muutustest, sest Saudi Araabiasse ei suhtunud enam päris ükskõikselt.

Eelneva põhjal on võimalik näha, kuivõrd erinevad olid USA ja UK suhted Saudi Araabiaga teise maailmasõja eelsel ajal. Kui UK näol oli tegu olulise partneriga Saudi Araabia jaoks, kellele pakuti võimaluste piires materiaalist toetust ja ka teise maailmasõja eel üha olulisemaks muutunud julgeolekugarantiid, siis USA ja Saudi Araabia vahelised suhted olid peaaegu olematud ja peamiseks kahe riigi vaheliseks seoseks maailmasõja eelsel ajal oli tollal veel vähe oluline USA päritolu naftafirma, kuigi vahetult enne teise maailmasõja puhkemist USA huvi Saudi Araabia vastu mõnevõrra kasvas. Kuna USA huvi Saudi Araabia vastu oli äärmiselt tagasihoidlik, siis ei eksisteerinud ega saanudki eksisteerida sellel perioodil mingeid konflikte ega isegi koostöövõimalusi USA ja UK vahel Saudi Araabiaga seoses, sest USA olematust huvist tulenevalt puudusid kohad ja probleemid, mille raames koostööd teha või üksteisega heidelda. Kuigi USA naftakompanii tegutses Saudi Araabias ja UKle oli oluline Lähis-Ida nafta, siis mängis Saudi Araabia naftatööstus teise maailmasõja eel Lähis-Ida ja maailma kontekstis peaaegu olematud rolli, mistõttu ei pidanud britid Saudi Araabia naftale liigselt mõtlema. On üsna selge, et Saudi Araabiaga seotud küsimused teise maailmasõja eelsel perioodil USA ja UK vahelistes suhetes mingit tähtsust ei omanud ning seda võib pidada ka loomulikuks, sest nagu esimeses peatükis sai väljatoodud, siis USA ja UK suhted ei olnud 1930. aastatel väga lähedased, mistõttu oleks olnud äärmiselt kummaline, kui USA isolatsionistlikust välispoliitikast hoolimata oleks toimunud mingisugune arvestatav koostöö Saudi Araabias UKga.

⁸² *The Secretary of State to the Minister in Egypt (Fish)*, 24.05.1939. FRUS, 1939, volume IV, document 866.

⁸³ *The Minister to Saudi Arabia (Fish) to the Secretary of State*, 05.02.1940. FRUS, 1939, volume IV, document 877.

3. USA ja UK koostöö Saudi Araabias

Teise maailmasõja puhkemine tõi endaga kaasa muutuseid USA ja UK suhetes Saudi Araabiaga. Kui teise maailmasõja eelsel ajal Saudi Araabia küsimus USA ja UK suhetes mingisugust tähtsust ei omanud, siis nüüd muutus Saudi Araabia küsimus aktuaalsemaks.

Saudi Araabia majanduslik olukord muutus oluliseks teemaks USA ja UK vahelistes suhetes. Kuna Saudi Araabia rahanduslik olukord oli palverändurite vähesuse tõttu, mis oli tingitud maailmasõjast, väga raskes olukorras ja ka brittidel oli rahalisi probleeme, siis nad soovitasid Ibn Saudil vaadata mitte ainult UK poole, vaid pöörduda raha saamiseks ka teiste riikide nagu näiteks USA poole⁸⁴. Kuigi britid üritasid oma positsiooni Saudi Araabias ja ka mujal Lähis-Idas säilitada, siis ei olnud nad sõja algusaastatel USA suurema kaasamise vastu piirkonna asjadesse⁸⁵. Brittide Saudi Araabiale antud soovitus pöörduda abi saamiseks ka USA poole näitab, et nad olid Saudi Araabiaga seonduvate küsimuste puhul valmis tegema koostööd USAgaga.

Hoolimata võimalusest Saudi Araabiat senisest enam aidata, ei olnud USA selles suhtes eriti entusiastlik. 1941. aasta keskel arutasid USA ametkonnad ja ametnikud, kellest osad viibisid ka Londonis, abi andmise üle Saudi Araabiale, kuid lõpliku otsuse tegi Roosevelt, kes otsustas, et nad ei peaks Saudi Araabiat aitama ja ta nõustus arvamusega, mille kohaselt peaksid Saudi Araabia aitamisega tegelema eelkõige britid ning ta lasi neile öelda, et USA jaoks pole aeg sellise sammu (Saudi Araabia aitamine) tegemiseks veel õige ja loodetavasti saavad britid Saudi Araabia aitamisega ise hakkama⁸⁶. Kairos resideerunud USA saadikule saadetud kirjas põhjendas riigisekretär Cordell Hull abi mitte andmist sellega, et kuna Saudi Araabia aktiivselt sõjategevuses ei osalenud, siis puudus ka igasugune põhjus neile abi andmiseks, erinevalt riikidest, kes osalesid aktiivselt sõjategevuses ja nendest neutraalsetest riikidest, kes asusid geograafiliselt tähtsas kohas või olid tähtsad USA julgeoleku seisukohast vaadates⁸⁷. Samuti arvas Hull, et Saudi Araabia on poliitiliselt ja strateegiliselt tähtsam UKle kui USAle ning tema arvates pidi see olema enesestmõistetav ka Saudi Araabiale endale⁸⁸. Käesoleva uurimistöö puhul pole isegi niivõrd oluline see, et USA ütles ära võimalusest Saudi Araabiat aidata, vaid et USA ja UK vahel toimus arutelu Saudi Araabia aitamise üle, mis näitab, et Saudi Araabiast oli saanud mõlema riigi suhetes märksa olulisem teema. Tegu oli olulise muutusega, sest teise

⁸⁴ Rubin, lk 254.

⁸⁵ Samas., lk 255-256

⁸⁶ Gormly, lk 191.

⁸⁷ *The Secretary of State to the Minister in Egypt (Kirk)*, 10.09.1941. FRUS, 1941, volume III, document 665.

⁸⁸ Samas.

maailmasõja eelsel ajal USA ja UK vahel taolisi diskussioone Saudi Araabiaga seotud teemadel ei toimunud.

USAs ei olnud kõik äärmiselt tahaplaanile soovida jääva lähenemisega rahul. Oma rahulolematust näitas välja Alexander Kirk (tollane USA saadik Egiptuses, kellele ka eelnevalt mainitud riigisekretär Hulli kiri oli adresseeritud), kes oli kutsunud üles Saudi Araabiale abi andma hoolimata sellest, kui tulus see ka koheselt oleks olnud⁸⁹ ja samuti tundis ta, et USA äraütlev vastus jätab Saudi Araabiale mulje nagu nad jäetakse UK mõjusfääri⁹⁰. Finantsabi mitte andmine ei valmistanud pettumust ainult ametnikele nagu Kirk, vaid ka Saudi Araabias tegutsenud ameeriklastest naftaärimeestele, kes kartsid, et britid võivad oma mõjujõudu ära kasutades tõmmata Saudi Araabia UK majandusruumi⁹¹. Kuna Saudi Araabiale abi ei antud, siis võib järeldada, et nendel häälteil mingisugust tuntavat mõju USA poliitikale ei olnud ja neile ei valmistanud muret ka Kirki hoiatus, et Saudi Araabiale võib jääda mulje nagu nad jäetakse UK mõjusfääri, sest president Roosevelt ja riigisekretär Hull pidasid seda enesestmõistetavaks.

Esines ka Saudi Araabiaga seotud valdkondi, kus USA ja UK tegid edukalt koostööd. Kõige olulisemaks koostöö näiteks võib pidada Saudi Araabia õhuruumi kasutamise küsimust, millest mõlemad riigid olid suurel määral huvitatud. Selleks, et lennata tõhusamalt Hartumi (Sudaan) ja Bahreini ning Hartumi ja Basra (Iraak) vahel soovisid ameeriklased kasutada Saudi Araabia õhuruumi⁹². Saudi Araabia õhuruumi kasutamisest oli huvitatud ka britid, kelle Jiddahis resideeruv saadik oli Saudi Araabia rahandusministriga seda teemat varasemalt juba arutanud, ning sama minister ütles USA esindajale, et õhuruumi kasutamise küsimuses ei tohiks erilisi probleeme tekkida⁹³. Ameeriklased soovisid selles küsimuses teha koostööd brittidega, sest UKl oli Saudi Araabias USAga võrreldes märksa olulisem positsioon⁹⁴. 11. augustil esitasidki USA esindaja ja UK Saudi Araabia saadik Saudi Araabia välisministeeriumit esindavale Yusuf Yassinile ühiselt suulise palve⁹⁵, mis sai kuningalt ka peagi positiivse vastuse ja mõlemad riigid said õiguse Saudi Araabiast üle lennata⁹⁶. Saudi Araabia õhuruumi kasutamise küsimuse näitel on võimalik väita, et USA ja UK olid valmis Saudi Araabias tegema koostööd mõlema poole

⁸⁹ *The Minister in Egypt (Kirk) to the Secretary of State*, 26.06.1941. FRUS, 1941, volume III, document 656.

⁹⁰ *The Minister in Egypt (Kirk) to the Secretary of State*, 30.08.1941. FRUS, 1941, volume III, document 664.

⁹¹ Gormly, lk 192.

⁹² *The Secretary of State to the Minister in Egypt (Kirk)*, 07.07.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 677.

⁹³ *The Minister in Egypt (Kirk) to the Secretary of State*, 19.05. 1942. FRUS, 1942, volume IV, document 676.

⁹⁴ *The Minister in Egypt (Kirk) to the Secretary of State*, 24.07. 1942. FRUS, 1942, volume IV, document 680.

⁹⁵ *The Chargé in Saudi Arabia (Moose) to the Secretary of State*, 12.08.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 683.

⁹⁶ *The Chargé in Saudi Arabia (Moose) to the Secretary of State*, 29.08.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 684.

jaoks olulistest küsimustest, erinevalt rahandusküsimusest, mida USA väga oluliseks ei pidanud, mistõttu mingisugusest rivaalitsemisest või teise poole tegevuse sihilikust takistamisest ei ole antud perioodil võimalik veel rääkida.

Koostööd ei tehtud ainult Saudi Araabias, vaid terves Lähis-Idas. Näiteks liitus USA 1942. aastal seni UK eestvedamisel tegutsenud organisatsiooni MESCiga (Middle East Supply Center), mille eesmärgiks oli muuta efektiivsemaks sõjaliste otstarvetega kaupade transportimine Lähis-Idas läbi tsiviilotstarbeliste kaupade transpordimahtude vähendamise⁹⁷. MESCi näol oli tegu väga eduka koostöö projektiga ja selle abil õnnestus vähendada tsiviilotstarbeliste kaupade transpordimahte Lähis-Idas peaaegu 4 kordselt, tehes seda ilma niigi halba toitlustus ja majandusliku olukorda veelgi halvemaks tehes, vaid isegi parandades⁹⁸. Sellel perioodil oligi USA peamiseks eesmärgiks Lähis-Idas UK sõjategevusele kaasaaitamine⁹⁹. Seega ei olnud koostöö tegemine Saudi Araabia õhuruumi kasutamise küsimuses midagi eriskummalist ega Saudi Araabiale iseloomulikku, vaid seda võib käsitleda ühe osana kogu laiemast koostööst Lähis-Idas. Selline koostöö Saudi Araabias ja Lähis-Idas näitab, et USA ja UK suhted Lähis-Idas olid antud ajaperioodil väga head.

Mõnevõrra pingelisemad olid suhted USA naftakompanii ja UK vahel. 1942. aastal tegid britid plaane Lähis-Ida naftaväljade kasutuks tegemise kohta, sest nad olid mures, et Saksamaa pealetungi tõttu võivad sealsed naftaväljad sattuda Saksamaa käsutusse, aga neil oli raskusi oma plaanide laiendamisega Saudi Araabiale, sest Saudi Araabias ei olnud Ibn Saudi vastuseisu tõttu ei UK ega USA sõdureid ja ta oli ära keelanud brittidel ka CASOCis (varem SOCAL) töötamise¹⁰⁰. Ibn Saudi keelust kõrvalehiilimiseks soovisid britid saata Saudi Araabiasse tsiviilriietes sõjaväekapteni, kes pidi Saudi Araabia võimude teadmata uurima sealsete naftaväljade kasutuks tegemise võimalusi ja õpetama naftafirma töötajatele lõhkeainete käsitlemist, kuid see plaan kunagi ei teostunud, sest CASOC teda oma valdustesse ei lasknud ja hirmu tõttu, et UK soovib oma naftafirmade konkurente saboteerida, keelas CASOC ära kõikidel UK ohvitseridel nende valdustes viibimise¹⁰¹. CASOC oli küll 1942. aasta jooksul omal initsiatiivil teatud naftaväljadel töö lõpetanud ja UK oli nõus neile selle eest ka

⁹⁷ Godfriend, Nathan. (1987). Economic Development and Regionalism: United States Foreign Relations in the Middle East, 1942-5. *Journal of Contemporary History*, 22(3), 481-500. lk 482.

⁹⁸ Wilmington, Martin W. (1952). The Middle East Supply Center: A Reappraisal. *Middle East Journal*, 6(2), 144-166. lk 149-150.

⁹⁹ Hare, lk 25.

¹⁰⁰ Silverfarb, Daniel. (1983). Britain, the United States, and the Security of the Sa'udi Arabian Oilfields in 1942. *The Historical Journal*, 26(3), 719-726. lk 719, 721-722.

¹⁰¹ Samas., lk 723-724.

kompensatsiooni maksuma, aga CASOC ei võtnud UK pakkumist vastu, sest nad nägid selle taga kahtlaseid motiive, kuigi kompensatsiooni nad tegelikult soovisid ja lootsid seda saada USAst, kuid tulutult.¹⁰² See, et vastuolud eksisteerisid USA naftakompanii ja UK vahel ei ole üllatav, sest nagu eelpool sai välja toodud, siis naftakompanii oli tundnud muret Saudi Araabia kuulumise pärast UK mõjusfääri juba varasemaltki.

Sellel perioodil toimus siiski järkjärguline edasimineku USA ja Saudi Araabia kahepoolsetes suhetes, hoolimata sellest, et USA tunnistas UK domineerivat positsiooni Saudi Araabias. Selleks, et näidata välja USA head tahet Saudi Araabia suhtes ja vähendada Saudi Araabia pettumust finantsabi mitte saamise pärast, käidi välja põllumajandusliku missiooni Saudi Araabiasse saatmise idee¹⁰³ ning seda mõtet toetas ka UK¹⁰⁴. Riigidepartemang oli kindel, et selline missioon mängiks olulist rolli kahe riigi vaheliste suhete arendamisel¹⁰⁵. 1942. aasta 25. märtsil toimunud pressikonverentsil teatati, et USA saadab vastuseks Saudi Araabia taotlustele sinna 3 liikmelise missiooni, mis viibis Saudi Araabias 1942. aasta 10. maist kuni sama aasta 5. detsembrini ning nad läbisid sellel ajavahemikul Saudi Araabias enam kui 17 000 kilomeetri pikkuse teekonna¹⁰⁶. Kuigi USA ei soovinud Saudi Araabiale finantsabi anda, sest väidetavalt ei olnud tegu strateegiliselt olulise riigiga, mis pidi kuuluma UK mõjusfääri, siis põllumajandusliku missiooni saatmine näitab, et igaks juhuks, kui peaks tulevikus olema selle järgi vajadus, otsustati siiski kahe riigi vahelisi suhteid võimalikult sõbralikena hoida, sest palju lihtsam on hoida suhteid headena, kui neid hiljem parandada. Kindlasti ei ohustanud USA tegevus mitte kuidagi UK domineerivat positsiooni Saudi Araabias, sest ilmselgelt ei ole põllumajandusliku missiooni saatmist Saudi Araabiasse võimalik võrrelda UK poolt antud rahandusliku abiga, mida Saudi Araabia pidas kahtlemata märksa olulisemaks panuseks.

Tihedamaks muutusid ka USA ja Saudi Araabia vahelised diplomaatilised suhted, mille arendamisele USA oli sõja eelsel ajal väga vähe tähelepanu pööranud. Kui seni oli USAl vaja Saudi Araabiaga asju ajada läbi Kairos viibiva saadiku, siis nüüd otsustati senist korraldust mõnevõrra muuta. 1942. aasta alguses võttis USA Riigidepartemang vastu otsuse, mille kohaselt tuli rajada Jiddahi linna konsulaarülesannete ja diplomaatiliste asjadega tegelev alaline

¹⁰² Silverfarb, Britain, the United States, and the Security of the Sa'udi Arabian Oilfields in 1942, lk 724.

¹⁰³ *Memorandum by the Acting Chief of the Division of the Near Eastern Affairs (Alling) to the Under Secretary of State (Welles)*, 27.09.1941. FRUS, 1941, volume III, document 668.

¹⁰⁴ *Memorandum of Conversation, by the Assistant Chief of the Division of the Near Eastern Affairs (Alling)*, 20.06.1941. FRUS, 1941, volume III, document 673.

¹⁰⁵ *The Secretary of the State to the Chief of the United States Agricultural Mission to Saudi Arabia (Twitchell)*, 19.03.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 672.

¹⁰⁶ *Press Release Issued by the Department of State, March 25, 1942*, 25.03.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 673.

esindus, kuid eraldi saadikut Saudi Araabiasse siiski ei määratud ja seal pidi tööle hakkama teine sekretär, kelleks määrati seni Iraanis töötanud James S. Moose Jr., ning USA Saudi Araabia saadik jäi jätkuvalt Kairosse, kus ta pidi ka edaspidi tegelema nii Egiptuse kui ka Saudi Araabia asjadega¹⁰⁷. Riigidepartemangu otsuse taga oli asjaolu, et president Roosevelt oli avaldanud soovi püsiva esinduse rajamiseks Saudi Araabiasse¹⁰⁸. 22. aprillil saabuski Moose Jr. Saudi Araabiasse ja ta jäi esinduse loomiseks Saudi Araabia nõusolekut ootama, millega seoses toimus väikene segadus, sest nõusolekut esialgu ei tulnud, mille peale Jiddahi linnapea, kes ajas Jiddahis vahetevahel asju Saudi Araabia välisteenistuse nimel ütles, et võib-olla seda ei olegi vaja, sest tema arvates oli Ühendriikide ja Saudi Araabia häid suhteid arvesse võttes Saudi Araabia nõusolek enesestmõistetav, kuid 27. aprillil saadi ka kirjalik nõusolek ja mai alguseks töö esinduses juba käis¹⁰⁹. Etteruttavalt võib öelda, et oma esimese saatkonna Saudi Araabias avas USA alles 1949. aastal¹¹⁰. Kuigi eraldi saadikut Saudi Araabiasse ei määratud ja kohapeal esindas USAd teine sekretär, siis näitab püsiva esinduse rajamine Saudi Araabia tähtsuse kasvu ameeriklaste mõtlemises, sest vastasel juhul ei oleks nad avaldanud omapoolset soovi püsiva esinduse rajamiseks.

Erinevused perioodi 1939-1942 ja teise maailmasõja eelsete aastate vahel on ilmsed. Kui teise maailmasõja eelsel ajal oli Saudi Araabia oluline ainult UK jaoks ja USA Saudi Araabiale ega Lähis-Idale tervikuna mingisugust erilist tähelepanu ei pööranud, siis peale teise maailmasõja puhkemist oli olukord aeglaselt muutuma hakanud. Selle perioodi jooksul on võimalik märgata, kuidas USA suhted Saudi Araabiaga järkjärgult arenesid, mida iseloomustab püsiva esinduse rajamine Saudi Araabiasse või siis koostöö tegemine UKga Saudi Araabia õhuruumi kasutamise küsimuses, mille näol oli tegu olulise arenguga, sest teise maailmasõja eelsel ajal USA ja UK Saudi Araabiaga seotud probleemide üle ei arutlenud ja koostööd ei teinud. Üldiselt võibki võtta selle perioodi kokku sõnaga koostöö, sest mingisugust rivaalitsemist ega pingeid ei olnud USA ja UK vahel võimalik märgata, kuna suuri erimeelsuseid Saudi Araabiaga seoses ei eksisteerinud ja pigem soovis UK veelgi enam koostööd teha nagu näiteks Saudi Araabia rahandusliku olukorra küsimuses, kuid USA vastumeelsuse tõttu sellest asja ei saanud. Kindlasti aitas pingeid ära hoida ka see, et USA eesotsas president Rooseveltiga tunnistas Saudi

¹⁰⁷ *The Acting Secretary of State to the Minister in Egypt (Kirk)*, 03.03.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 666.

¹⁰⁸ *Memorandum by the Under Secretary of State (Welles) to the Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray)*, 12.02.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 665.

¹⁰⁹ *The Chargé in Saudi Arabia (Moose) to the Secretary of State*, 01.05.1942. FRUS, 1942, volume IV, document 667.

¹¹⁰ Bronson, Rachel. (2006). *Thicker Than Oil*. New York: Oxford University Press. Lk 1

Araabia kuulumist UK mõjusfääri, mis pidi andma UKle märku, et USA ei ole Saudi Araabias mingeid erilisi ambitsioone ega UK vastaseid kavatsusi. Seega oli Saudi Araabiast saanud mingil määral oluline küsimus USA ja UK suhetes, kuid selgelt oli Saudi Araabia ikka veel tähtsam UK kui USA jaoks. Koostöö Saudi Araabias sobis hästi ka üldiste USA ja UK suhete konteksti, sest 1939. aasta sügisest alates olid USA ja UK suhetes toimunud suured muutused ning 1942. aastal võideldi juba ühiselt Saksamaa vastu ja tehti koostööd ka Lähis-Idas, mistõttu võib kahe riigi vahelist koostööd Saudi Araabias pidada loomulikuks asjade käiguks.

4. USA ja UK vaheline võimuvõitlus Saudi Araabias

Aastad 1943 kuni 1945 kujunesid eelnevate perioodidega võrreldes täiesti teistsuguseks, sest kui teise maailmasõja eelsel perioodil Saudi Araabiale USA ja UK suhetes suuremat tähelepanu ei pööratud, mistõttu ka mingeid konflikte ega ka koostöö kohti ei eksisteerinud, ja teise maailmasõja esimestel aastatel tegid mõlemad riigid Saudi Araabia küsimustes mingil määral koostööd, et ühiselt oma huvisid paremini edendada, siis antud ajaperioodil puhkesid USA ja UK vahel vastuolud peaaegu kõikides Saudi Araabiat puuduvates küsimustes, mistõttu kahe riigi vahelisest koostööst ei ole võimalik enam rääkida. Põhjused, miks USA ja UK suhted Saudi Araabiaga seoses nii drastiliselt muutusid, olid erinevad.

Eelmisele kahele perioodile iseloomulikuks saanud USA tagasihoidlik suhtumine ja soovimatus sekkuda Saudi Araabiat puudutavatesse olulistesse küsimustesse ning teadlik UK ülemvõimu tunnistamine Saudi Araabias ei jäänud pikalt kestma. Suurem muutus USA Saudi Araabia suunalises välispoliitikas toimus 1943. aasta alguses, kui president Roosevelt kuulutas Saudi Araabia USA julgeoleku kaitsmise seisukohalt oluliseks riigiks¹¹¹. Saudi Araabia kuulutamine USA julgeoleku seisukohast tähtsaks riigiks näitab, et USA välispoliitilised eesmärgid Saudi Araabiaga seoses olid muutunud, sest 1941. aastal, kõigest kaks aastat tagasi, oli Roosevelt ära öelnud Saudi Araabia palvetele rahalise abi saamiseks ning soovitanud brittidel Saudi Araabia eest hoolt kanda ja samuti, nagu eelnevalt sai välja toodud, oli keeldumise põhjuseks asjaolu, et Saudi Araabia ei osalenud aktiivselt teises maailmasõjas ja neid ei kategoriseeritud geograafiliselt tähtsa asukohaga mittesõdivate riikide hulka. 1943. aastaks ei olnud mitte midagi muutunud Saudi Araabia enda juures, sest nad ei olnud teljeriikidele sõda kuulutanud (Saudi Araabia kuulutas teljeriikidele sõja alles 1945. aasta kevadel¹¹²) ja samuti asus Saudi Araabia geograafiliselt täpselt samas kohas nagu 1941. aastal ning nihkunud ei olnud mitte kuidagi ka Saudi Araabia riigipiirid ega avastatud uusi maavarasid lisaks naftale.

USA hakkas Saudi Araabiat senisest enam materiaalselt toetama. Kuna Saudi Araabia oli kuulutatud USA julgeoleku kaitsmise seisukohalt oluliseks riigiks, siis oli võimalik hakata andma Saudi Araabiale *lend-lease* programmi raames abi¹¹³, mida ka võimalikult kiiresti tegema hakati¹¹⁴. *Lend-Lease* abi andmist Saudi Araabiale oli USA kaalunud juba varasemalt, 1942. aasta lõpul, sest leiti, et ilma otsese abi andmiseta Saudi Araabiale on kahe riigi vaheliste

¹¹¹ Louis, lk 184.

¹¹² Vassiliev, lk 327.

¹¹³ Louis, lk 184.

¹¹⁴ Gormly, lk 192.

suhete arendamine senisest enam võimatu¹¹⁵. Lisaks *lend-lease* abi andmisele Saudi Araabiale, muutus ka see, kuidas seda abi jagati, sest kui seni oli USAst tuleva abi jagamise eest Lähis-Idas vastutanud britid, siis nüüd hakkasid sellega tegelema ameeriklased ise, kes lisaks abi jagamise ülevõtmisele panid saadistele peale veel sildi „Gift of the U.S.A.“¹¹⁶. Saudi Araabiat eristas teistest riikidest ka asjaolu, et sõja lõppedes jätkas USA neile esialgu *lend-lease* raames abi andmist¹¹⁷.

Senisest tähtsamaks muutus USA jaoks Saudi Araabia naftatööstus. Teisest maailmasõjast tulenevalt oli USA naftavajadus meeletult kasvanud, mida ilmestab see, et „Euroopas sõdades kulutasid Ühendriigid esimese maailmasõjaga võrreldes sada korda rohkem naftat“ ja samuti ei suutnud USAs avastatud uued naftareservid enam kasvava tarbimisega sammu pidada, mistõttu USA huvi Lähis-Ida nafta vastu kasvas¹¹⁸. Selleks, et elimineerida naftakriisi oht USA jaoks igaveseks, loodi president Roosevelti eestvedamisel 1943. aastal Petroleum Reserves Corporation (PRC), mille eesmärgiks oli Saudi Araabia naftareservide üle riikliku kontrolli saavutamine Saudi Araabias tegutseva naftafirma ostmise abil¹¹⁹. Kuid naftakompaniide vastasseisu tõttu sellest plaanist asja ei saanud¹²⁰. Naftakompanii reaktsioonis ei olnud iseenesest midagi kummalist, sest tegelikult mingit põhjust tulusast ärist loobumiseks ei olnud. Kuna naftakompaniide vastasseis nurjas eelneva plaani, siis arutleti läbi Saudi Araabia kulgeva naftatrassi loomise üle, mille kasutamise eest oleks olnud võimalik küsida naftakompaniidelt nafta eest soodsamat hinda¹²¹. Kuigi kummastki plaanist teise maailmasõja ajal asja ei saanud, siis näitas asjaolu, et USA soovis Saudi Araabia nafta üle riiklikku kontrolli saavutada Saudi Araabia kasvavat tähtsust USA strateegilistes plaanides.

Kuna USA huvi Saudi Araabia ja Lähis-Ida nafta vastu kasvas, siis tekkisid neil naftat puudutavates küsimustes UKga üsna suured vastuolud. Kuna brittide seas olid levima hakanud arvamused, mille kohaselt üritasid ameeriklased neilt Lähis-Ida naftat ära võtta, siis kirjutas Churchill 1944. aastal Rooseveltile kirja, kus ta hoiatas Roosevelti võimaliku vastasseisu tekkimise eest Lähis-Idas, mille peale üritas Roosevelt Churchilli kartusi leevendada ja ta kinnitas talle, et USAI ei ole mingeid kavatsusi seoses UK naftaväljadega Lähis-Idas, mis Churchillile sobis ja ta kinnitas ka omaltpoolt, et UKI ei ole USA vastaseid kavatsusi Saudi

¹¹⁵ Gormly, lk 192.

¹¹⁶ Herring, lk 263.

¹¹⁷ Samas., lk 265.

¹¹⁸ Bronson, lk 39.

¹¹⁹ Louis, lk 185.

¹²⁰ Miller, lk 79-80.

¹²¹ Louis, lk 185.

Araabia naftaga seoses¹²². 1944. aastal käis tollane USA asevälisminister Edward Stettinus Lähis-Idaga seotud teemasid arutamas Londonis ja kõne alla tuli ka olukord Saudi Araabias, kus üritati leida mõlemale poolele sobilikku lahendust, mis võtaks arvesse USA huvi Saudi Araabia nafta vastu ja UK sealseid poliitilisi huvisid ning kuigi see kohtumine ei kaotanud ära erimeelsusi, siis aitas see vastasseisu mõnevõrra leevendada¹²³. USA senatis Londonis vastuvõetud lepingut mitte kunagi ei kinnitatudki¹²⁴. Seega on näha, et mõlemad osapooled, aga eriti USA, olid muutunud üksteise kavatsuste suhtes väga kahtlustavaks. Selliseid hirne ei olnud USA puhul võimalik eelmisel kahel perioodil märgata, kui jätta välja naftaarimeeste kõhklused UK tegevuse suhtes.

Saudi Araabia nafta tähtsust teise maailmasõja ajal ei tohiks siiski ülehinnata. Kuigi tänapäeval on Saudi Araabia näol tegu ühe kõige olulisema naftatootjaga maailmas, positsioon, mida Saudi Araabia on hoidnud 20. sajandi viimastest kümnenditest alates, siis ei ole see alati nii olnud ja teise maailmasõja ajal Saudi Araabial sellist tähtsust naftaturul veel tegelikult ei olnud. Teise maailmasõja viimastel aastatel moodustas Lähis-Ida nafta liitlaste poolt tarbitavast naftast ainult väikese osa ja enamuse liitlaste poolt tarbitud mitte USA päritolu naftast tuli Lõuna-Ameerikast, kuid Lähis-Ida puhul ei olnud niivõrd oluline tollane naftatootmine, vaid seal asuvad naftareservid¹²⁵. „1945. aastal tootis Venetsueela üksi peaaegu kaks korda rohkem naftat, kui Lähis-Ida suurimad naftatootvad riigid nagu Iraan, Iraak, Saudi Araabia ja Bahrein kokku“¹²⁶. Kuna Lähis-Ida ja Saudi Araabia naftatootmine kujutas endast veel nii väikest osa kogu maailmaturust ja see moodustas ka üsna väikese osa liitlaste poolt tarbitavast naftast, siis teise maailmasõja ajal tarbimise seisukohast vaadates Saudi Araabia nafta USA jaoks elulise tähtsusega küsimus olla ei saanud ja kui oleks aset leidnud hüpoteetiline stsenaarium, mille kohaselt oleks USA jäänud ilma Saudi Araabia naftast, siis oleks selle mõju kindlasti olnud talutav. Kahtlemata oli UK jaoks Lähis-Ida nafta mõnevõrra olulisem küsimus, sest kui USA oli (ja on ka tänapäeval) väga tugev kodumaine naftatööstus (USA oli maailma suurim naftatootja kuni 1976. aastani, mil Saudi Araabia neist möödus¹²⁷, ning 2019. aastal peaks

¹²² Louis, lk 188.

¹²³ Rubin, lk 259.

¹²⁴ Louis, lk 188.

¹²⁵ Miller, lk 124.

¹²⁶ Samas., lk 124.

¹²⁷ OECD. (2018). Crude Oil Production. doi: 10.1787/4747b431-en. Kasutatud 24.04.2018
<https://data.oecd.org/energy/crude-oil-production.htm>

USAst saama uuesti maailma suurim naftatootja¹²⁸), siis UKI samaväärne kodumaine naftatööstust puudus.

Väga oluliseks küsimuseks muutus ka Saudi Araabia majandus, mille vastu USA ei olnud varasemalt eriti suurt huvi tundnud. 1943. aastal oli Saudi Araabia rahanduslik olukord sarnaselt sõja algusaastatega üsna raskes seisus ja 1943. aastate keskel otsisid ameeriklased omapoolseid võimalusi olukorra parandamiseks, mis pidanuks lisaks Saudi Araabia olukorra parandamisele vähendama ka nende majanduslikku sõltuvust UKst, ning oktoobris nõustuski USA saatma Saudi Araabiasse suure koguse hõbedat, mis oli vajalik müntide verimiseks, mille abil oli Ibn Saudil võimalik maksta erinevate püsivate kulutuste eest¹²⁹. Kuna brittidel oli oma enda majandusprobleemidest tulenevalt puudus rahast, siis nad ei olnud vastu ameeriklaste kavatsustele Saudi Araabiat majanduslikult aidata, kuid nad ei tahtnud, et see vähendaks nende poliitilist mõjuvõimu Saudi Araabias¹³⁰. Tegu oli täiesti vastupidise olukorraga 1941. aastaga võrreldes, kui USA olid keeldunud Saudi Araabiale rahandusliku abi andmisest ja soovitanud brittidel Saudi Araabia eest hoolitseda, sest nüüd otsisid ameeriklased ise aktiivselt võimalusi Saudi Araabia aitamiseks ning nad ei olnud enam nõus jätma nende probleemide lahendamist ainult brittide hooleks nagu nad tegid kaks aastat varem. Kuigi ameeriklaste suhtumine oli muutunud, siis brittide positsioon ei olnud kahe aasta jooksul tegelikult oluliselt muutunud, sest 1941. aastal olid nad Saudi Araabial soovitanud raha saamiseks vaadata USA poole, aga ainult nii kaua, kuni see nende positsiooni Saudi Araabias ei halvenda.

Saudi Araabia majandusest rääkides on selge, et mida aeg edasi, seda raskem oli UKI oma domineerivat positsiooni Saudi Araabias säilitada. UKle valmistas probleeme iga aastase subsiidiumi maksmine Saudi Araabiale, mis 1944. aastast alates oli jaotatud võrdselt pooleks USA ja UK vahel, sest nende osa oli tõusnud juba nelja miljoni naelsterlingi suuruseks ja kuna USA maksis Saudi Araabiale toetusi järjest suuremas mahus, siis oli UKI oma majanduslikust olukorrast tulenevalt raske pooleks jaotamise leppes kinni pidada ja nad ei suutnud enam õigustada toetuste maksmist senises suuruses ning 1945. aasta alguses vähendatigi Saudi Araabiale makstud toetusi poole võrra¹³¹. Lähis-Ida asjadega tegelevaid NEA ametnike UK poolne toetuste vähendamine ei häirinud ja nende seas leidus arvamusi, mille kohaselt oleks

¹²⁸ Tsukimori, Osamu. (2018). U.S. to overtake Russia as top oil producer by 2019 at latest: IEA. *Reuters*, 27. veebruar. Kasutatud 24.04.2018. <https://www.reuters.com/article/us-energy-iea/u-s-to-overtake-russia-as-top-oil-producer-by-2019-at-latest-iea-idUSKCN1GB0C6>

¹²⁹ Miller, lk 84-85.

¹³⁰ Samas., lk 85.

¹³¹ Louis, lk 189-190.

USA pidanud kogu toetuste maksmise üle võtma¹³². Selles, et UK ei suutnud USAga sammu pidada Saudi Araabia majanduslikus toetamises, ei ole midagi kummalist ja seda võib pidada paratamatuseks, sest USA majanduslikust ülemvõimust tulenevalt oli nende käsutuses palju rohkem ressursse kui UKl ja üldse oli UK kogu teise maailmasõja vältel USAst majanduslikult üsna suure sõltuvuses nagu esimeses peatükis näha oli.

Sellel perioodil ei ilmesta erimeelsused majanduslikes küsimustes ainult USA ja UK suhteid Saudi Araabias, vaid üldist olukorda Lähis-Idas. 1944. aastaks oli USA suhtumine MESCI muutunud ja nad ei näinud seda enam kasuliku organisatsioonina, mistõttu soovisid nad selle sulgeda, ja samuti oli USAd hakanud ühe enam häirima UK ja teiste suurriikide tegevus Lähis-Idast, sest väidetavalt kasutasid nad oma mõjujõudu USA kaubanduse takistamiseks¹³³. UK asendas MESCI uue organisatsiooni Middle East Officiga, mille näol ei olnud enam tegu ühise ettevõtmisega, mis pidi aitama Lähis-Ida riike majandusküsimustes ja kui sellest ei piisanud, siis vajadusel saatma kohapeale ka spetsialiste¹³⁴. USA ja UK vahel eksisteerisid ka kommertslikud konfliktid nagu näiteks Egiptuses, kus UK ei suutnud takistada USA energiafirmade laienemist sealsele turule, sest nende enda energiafirmad ei olnud enam USA firmadega võrreldes piisavalt konkurentsivõimelised, ja ajavahemikul 1944-1947 kasvaski USA roll Egiptuse majanduselus tohutult¹³⁵. Seega ei olnud majandusliku iseloomuga konfliktide näol tegu millegi Saudi Araabiale iseloomulikuga, vaid see oli osa üldisest majanduslikust konkurentsist Lähis-Idas ning sarnaselt Saudi Araabiaga oli UK alla jäämas USAle ka teistes Lähis-Ida riikides.

Lisaks Saudi Araabia naftale ja majandusele tekkis USA ja UK suhetesse 1944. aastal ka kolmas väga oluline konfliktiallikas. Kui 1944. aastal esitasid ameeriklased Saudi Araabia välisminister Yusuf Yassinile ettepaneku USA õhuväebaasi ehitamiseks Dhahrani, mis oleks valmides teinud USA lendurite jaoks lennuteekonna pikkuse Karachi linna (tänapäeva Pakistanis) läbi Lähis-Ida lennates lühemaks ja samuti kaotanud ära vajaduse teha vahepeatusi Iraanis, siis ei põrkunud see plaan ainult Saudi Araabia omapoolsete kõhklaste vastu, vaid USA ettepaneku soovitasid Saudi Araabial tagasi lükata ka britid¹³⁶. Ameeriklastele valmistas brittide sekkumine muidugi pahameelt, eriti USA abiriigisekretärile, kes ütles, et „maailmas ei

¹³² Miller, lk 108.

¹³³ DeNovo, John A. (1977). The Culbertson Economic Mission and Anglo-American Tensions in the Middle East, 1944-1945. *The Journal of American History*, 63(4), 913-936. lk 923.

¹³⁴ Fitzsimons, M. A. (1951). Britain and the Middle East, 1944-1950. *The Review of Politics*, 13(1), 21-38. lk 26.

¹³⁵ Vitalis, Robert. (1996). The „New Deal“ in Egypt: The Rise of Anglo-American Commercial Competition in World War II and the Fall of Neocolonialism. *Diplomatic History*, 20(2), 211-239. lk 233-234.

¹³⁶ Gormly, lk 193.

ole mitte ühtegi seadust, mis lubaks kellelgi takistada meil lennuvälja ehitamast,“ kuid kõik ei olnud ameeriklaste jaoks lootusetu, sest Saudi Araabia välisminister vihjas kohtumisel uue USA esindajaga Saudi Araabias, kelleks oli saanud kolonel William Eddy, et Ibn Saud oleks paindlikum ja tuleks ameeriklastele senisest suuremal vääral vastu, kui USA suurendaks Saudi Araabiale makstavaid toetusi¹³⁷. See kohtumine ja välisministri vihje USA esindajale näitavad seda, et kuigi brittidel oli suhetes Saudi Araabiaga veel üsna suur mõjuvõim, mida nad olid vajadusel valmis kasutama USA huvidele vastutöötamiseks, siis ei olnud UK ja Saudi Araabia suhted sõjaeelsete ja teise maailmasõja esimeste aastatega võrreldes enam väga kindlatel alustel, sest Saudi Araabia välisministri vihje kohaselt oli sisuliselt küsimus ainult selles, kui palju enam olid ameeriklased nõus brittidega võrreldes oma soovide eest maksma.

Konflikt Dhahrani lennuvälja üle oli osa laiemast vastasseisust lennundusvaldkonnas. UK vastasseis USA lennuvälja ehitamisele Dhahranisse ei olnud tingitud ainult olukorrast Saudi Araabias, vaid seotud üldise olukorraga lennundusvaldkonnas, sest nad kartsid, et Dhahrani lennuvälja võidakse kasutada ka tsiviillennunduse tarbeks, mistõttu nägid nad selles lennuväljas ohtu enda plaanidele luua sõjajärgsel ajal erinevaid UKle alluvaid riike ühendav globaalne lennundusfirma, sest UK lennundus oli USAga võrreldes halvemas seisus ja sellest tulenevalt olid nad vastu igasugustele USA katsetele läheneda sõjajärgsel ajal lennundusele vabaturu põhimõttel, mida ameeriklased tahtsid teha ka Saudi Araabias¹³⁸. Lennundusvaldkonnas soovisid britid kindlalt määratleda seda, kui suure koormusega võisid lennukid erinevaid lennuliine teenindada ning kehtestada piiranguid reisijate ja kaupade vedamiseks sõltuvalt lennuliinist, aga ameeriklased selliseid piiranguid ei pooldanud¹³⁹. Kuna britid kartsid selles valdkonnas USA monopoli tekkimist, siis ameeriklaste takistamiseks organiseerisid nad 1944. aasta Chicago lennunduskonverentsil koos teiste osalejatega opositsiooni USA vastu¹⁴⁰. Lõpuks andsid britid Dhahrani lennuvälja küsimuses järele, aga ka ameeriklased pidid suureks pettumuseks teatud küsimustes järeleandmisi tegema¹⁴¹. Seega oli tegu väga terava probleemiga mõlema riigi suhetes, sest vähestes teistes valdkondades oli võimalik märgata, et UK oleks USAle sarnasel määral vastu töötanud ja tehes seda mitte üksi, vaid kolmandaid riike kaasates. Lisaks naftale, majandusele ja lennundusele valmistasid probleeme ka teised Saudi Araabiat puudutavat küsimused. Näiteks ei suutnud USA ja UK kokku leppida Riyadhi ja Jiddah linna

¹³⁷ Gormly, lk 194.

¹³⁸ Samas., lk 195-196, 198.

¹³⁹ Thomas, Ivor. (1949). Civil Aviation: International Questions Outstanding. *International Affairs*, 25(1), 56-65. lk 58

¹⁴⁰ Gormly, lk 196-197.

¹⁴¹ Samas., lk 198.

ühendava tee parandamise osas, sest mõlemad pooled soovisid seda ise teha, või siis selles, kes saab saata Saudi Araabiasse rahanduseksperdi ning samuti tahtis USA, et UK vahetaks oma Saudi Araabia saadiku välja¹⁴². Aga neid probleeme ei ole võimalik sama olulisteks pidada.

Kahe riigi vaheliste probleemide tekkele aitasid lisaks erinevustele nafta-, majandus- ja lennundusküsimustes kaasa ka teised faktorid. Väga oluliseks faktoriks kahe riigi vaheliste pingete tekkimisel olid maailmavaatelised erinevused ameeriklaste ja brittide vahel. Kõige paremini ilmestas ameeriklaste vaatenurgast neid erimeelsuseid Alexander Kirk, USA saadik Egiptuses, kes iseloomustas Saudi Araabias toimunut kui konflikti kahe erineva ideoloogia vahel: brittide ideoloogia, mis teeb riigid imperiumi keskusest majanduslikult igaveseks sõltuvaks, ja ameeriklaste ideoloogia, mis aitab tagurlikel ja mahajäänud rahvastel arenenud riikidele järgi jõuda¹⁴³. Loomulikult ei olnud tegu neutraalse arvamusega, aga see annab hästi edasi selle, kuidas brittide suhtes kriitilisemalt meelestatud ameeriklased Saudi Araabias ja ka üldisemalt Lähis-Idas toimunut tajusid. Teise näitena võib välja tuua USA siseministri Harold L. Ickesi, kes oli äärmiselt kahtlustav brittide ja nende imperialismi suhtes ning Rooseveltile kirjutatud kirjades hoiatas ta presidenti UK „saboteeriva“ tegevuse pärast Lähis-Ida naftaga seoses¹⁴⁴. Vaenulikkus UK vastu ei olnud omane ainult kõrgematele riigitegelastele, vaid taoliseid vaated levisid ka madalamate ametnike tasandil. Näiteks olid väga kahtlustavad brittide suhtes NEA ametnikud, kes nägid Saudi Araabias ja Lähis-Idas nende tegevuse taga peamiselt imperialistlikke kavatsusi, mistõttu hindasid nad vahetevahel brittide samme valesti¹⁴⁵. Kirki, Ickesi ja NEA ametnike arvamused on sarnased esimeses peatükis väljatoodud Roosevelti hoiakutega, kes üritas samuti UK kolonialismi ja imperialismi vastu „võidelda“. Nii võib järeldada, et osade ameeriklaste vaatenurgast lähtudes oli Saudi Araabias toimuv osa suuremast kolonialismi vastasest võitlusest.

Umbusk teise poole motiivide vastu ei olnud iseloomulik ainult ameeriklastele, vaid sarnased arvamused levisid ka brittide seas. Kui britid olid otsustanud 1945. aasta alguses loobuda senisel määral toetuste maksimisest Saudi Araabiale, siis mitte kõik ametnikud ei tervitanud seda otsust ja Grafftey-Smith, kes oli tollane UK saadik Saudi Araabias, nimetas seda otsust lepituspoliitikaks USA suhtes (tuues üsna kindlalt paralleele 1938. aastal sõlmitud Münchени kokkuleppega, kuigi USAI ja Hitleril midagi ühist ei olnud) ja ta oli väga kahtlustav ameeriklaste tegevuse suhtes Saudi Araabias, sest talle tundus, et ameeriklased varjavad oma

¹⁴² Rubin, lk 259-260.

¹⁴³ Louis, lk 183.

¹⁴⁴ Samas., lk 186.

¹⁴⁵ Rubin, lk 265.

tegelike eesmärke ja samuti pidas ta Saudi Araabiat UK mõjusfääri kuuluvaks, öeldes USA tegevuse kohta, et „See ei ole Panama ega San Salvador“¹⁴⁶. Brittide seas leidis ka arvamusi, mille kohaselt pidanuks neil sarnaselt USAga Lõuna-Ameerikas olema õigus rakendada Lähis-Idas enda Monroe doktriini¹⁴⁷. Üldse olid britid peale teise maailmasõja lõppu Lähis-Ida tuleviku pärast suures mures, sest nad kartsid, et ilma Lähis-Ida nende rahvusvaheline staatus kannatab ja tollase välisministri Ernest Bevini sõnul oleks UKst ilma Lähis-Ida saanud „just another European power.“¹⁴⁸ Kuigi Bevin ütles need sõnad paar aastat peale teise maailmasõja lõppu, siis annab see siiski aimu Lähis-Idale omistatud tähtsusest brittide mõtlemises.

Kindlasti ei tohi USA ja UK vahelistest erimeelsustest rääkides ära unustada ka Saudi Araabia rolli. Ibn Saud üritas võimalikult suure kasu nimel mõlemat suurjõudu üksteise vastu välja mängida, andes mõlemale riigile üsna vastakaid signaale, ning sellises lähenemises ei olnud midagi uut, sest ta oli seda taktikat kasutanud ka oma riiki üles ehitades, kui ta oli erinevaid hõime üksteise vastu välja mänginud¹⁴⁹. Kui 1942. aasta detsembris kohtusid Saudi Araabia kuningas ja välisminister UK saadikuga Saudi Araabias, siis andsid kuningas ja välisminister mõista, et neil on UKga rohkem ühised huvisid kui USAga, mistõttu ei saa Saudi Araabia ja USA suhted olema kunagi nii head, kui UK ja Saudi Araabia suhted¹⁵⁰. Tänapäeval teame, et välisministri sõnad ei pidanud paika ja seda võib pidada lihtsalt üheks osaks ameeriklaste ja brittide üksteise vastu väljamängimisest, sest peale teist maailmasõda kujunesid USA ja Saudi Araabia suhted palju lähedasemaks, kui need olid kunagi UK ja Saudi Araabia vahel olnud ning ühistest huvidest USA ja Saudi Araabia suhetes puudus ei tulnud. Muidugi ei tohi kuninga ja välisministri jutu puhul ära unustada konteksti, sest 1942. aastal oli Saudi Araabia peamiseks toetajaks veel UK ja USA panus Saudi Araabia aitamisele piirdus põllumajandusliku missiooni saatmisega.

USAle midagi sellist ei räägitud, vaid neile jäeti täiesti vastupidine mulje. Ameeriklastele rääkis Ibn Saud, et ta sooviks olla UKst vähemal määral sõltuvuses ja teha rohkem koostööd USAga ning samuti üritati neile jätta mulje nagu britid üritaksid saada lahti USA suhtes sõbralikult meelestatud ametnikest Saudi Araabia valitsuses¹⁵¹. Mängiti ka ameeriklaste hirmudel ja kui

¹⁴⁶ Louis, lk 189-191.

¹⁴⁷ Nachami, Amikam. (1983). „It is a matter of Getting the Mixture Right“: Britain's Post-War Relations with America in the Middle East. *Journal of Contemporary History*, 18(1), 117-140. lk 117.

¹⁴⁸ Davis, Simon. (2010). The Persian Gulf in the 1940s and the Question of an Anglo-American Middle East. *History*, 95(1), 64-88. lk 79.

¹⁴⁹ Herring, lk 264-265

¹⁵⁰ Rubin, lk 255.

¹⁵¹ Samas., lk 257.

UK vähendas Saudi Araabiale makstavat toetust, siis öeldi ameeriklastele, et toetuse vähendamisest tulenevad potentsiaalsed majanduslikud ja poliitilised tagajärjed võivad kujutada tõsist ohtu Saudi Araabia stabiilsusele¹⁵². Kuigi tõenäoliselt oleks konflikt Saudi Araabias USA ja UK vahel kujunenud välja Saudi Araabia enda tegevusest hoolimata, sest USA huvid ja eesmärgid Lähis-Idas olid muutunud, mistõttu nad soovisid seal senisest enam sekkuda, siis kahtlemata mängis Saudi Araabia enda tegevus konflikti tekkes ja arengus olulist rolli ning on tõenäoline, et Saudi Araabia tegevus võis muuta USA ja UK vahelist konflikti mõnevõrra intensiivsemaks.

On ilmselge, et aastad 1943 kuni 1945 olid varasemate aastatega võrreldes täiesti teistsugused. Sellel perioodil pöörasid mõlemad riigid, aga eriti USA, Saudi Araabiale varasemaga võrreldes märkimisväärselt enam tähelepanu, mistõttu kujunes Saudi Araabiast USA ja UK suhetes väga oluline ja aktuaalne teema. Kui varasemalt oli USA äärmiselt tagasihoidlik suhtumine ja UK ülemvõimu tunnistamine Saudi Araabias suures osas välistanud võimalike konfliktide tekkimise, siis nüüd Saudi Araabia tähtsus USA jaoks kasvas, milles väga olulist rolli mängis sealne nafta, ning nad ei olnud enam rahul teisejärgulise rolliga ja Saudi Araabia kuulumist UK mõjusfääri ei peetud enam enesestmõistetavaks. See näitab, et USA suhtumine Saudi Araabiasse oli 4. aasta jooksul täielikult muutunud, sest veel 1939. aastal olid nad vastu alalise esinduse avamisele Saudi Araabias ja mitte miski ei viidanud sellele, et kõigest mõne aasta pärast hakkab USA UKd Saudi Araabiast välja tõrjuma. Sellest tulenevalt tekkisid neil tõsised erimeelsused UKga, kes ei olnud küll vastu USA suuremale rollile Saudi Araabias, kuid nad ei tahtnud mitte mingil juhul loobuda oma mõjuvõimust ja juhtivast positsioonist, mistõttu kujunes see periood mõlema riigi suhetes väga problemaatiliseks. Erimeelsused eksisteerisid kõigis Saudi Araabiat puudutavates küsimustes ning tekkis juurde ka uusi murekohti, mida varasemalt ei eksisteerinud, nagu näiteks Dhahranisse ehitatud USA õhuväebaas. Konflikti tegid veelgi intensiivsemaks ameeriklaste ja brittide maailmavaatelised erimeelsused, sest nad nägid Saudi Araabias toimuvat täiesti erinevalt, ja oma osa mängis ka Saudi Araabia tegevus, kes üritas tekkinud olukorrast võimalikult suurt kasu lõigata. See periood on oma olemuselt sarnane ka üldiste UK ja Ühendkuningriigi suhetega teise maailmasõja viimastel aastatel, mis olid sõja esimeste aastatega võrreldes märksa probleemide rohkemad.

¹⁵² Rubin, lk 261.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida seda, kui olulist rolli mängis Saudi Araabia küsimus USA ja UK vahelistes suhetes teise maailmasõja eel ja ajal, kuidas Saudi Araabia tähtsus mõlema riigi jaoks selle aja vältel muutus ning millised olid tähtsamad Saudi Araabiaga seotud küsimused, probleemid ja erimeelsused, mis avaldasid mõju kahe riigi suhetele.

Väga selgelt on võimalik eristada kolme erinevat perioodi, kui vaadata USA ja UK suhteid Saudi Araabiaga seoses teise maailmasõja eel ja ajal. Esimeseks perioodiks võib pidada teise maailmasõja eelseid aastad, kui Saudi Araabia USA ja UK vahelistes suhetes mingisugust olulist tähtsust ei omanud, sest mõlema riigi huvi Saudi Araabia vastu erines väga suurel määral. Sellel perioodil oli Saudi Araabia oluline ainult UK jaoks, sest impeeriumi seisukohalt vaadates asus Saudi Araabia strateegiliselt tähtsas kohas ja samuti sooviti enne teise maailmasõja puhkemist kindlustada Saudi Araabia poolehoidu. USAI taolised suhted Saudi Araabiaga puudusid ning alles vahetult enne teise maailmasõja puhkemist otsustati suhteid Saudi Araabiaga arendada, kui Kairos resideeruva USA saadiku kohustuste hulka lisati Saudi Araabia asjadega tegelemine. Kuigi ameeriklaste huvi Saudi Araabia vastu oli väga tagasihoidlik, siis pandi USA naftafirma laienemisega Saudi Araabiasse 1933. aastal alus Saudi Araabia hilisemale tähtsusele USA jaoks ja ka tulevastele konfliktidele UKga.

Teise perioodina võib vaadelda ajavahemikku alates teise maailmasõja algusest kuni 1942. aasta lõpuni. Sellel perioodil muutus Saudi Araabia mingil määral oluliseks teemaks USA ja UK suhetes. Saudi Araabia tähtsuse kasvu põhjuseks olid USA suhtumises toimunud muutused, sest eelmise perioodiga võrreldes ei suhtunud Saudi Araabiasse enam päris ükskõikselt. Sellel perioodil tegid mõlemad riigid Saudi Araabias koostööd, mida iseloomustab Saudi Araabia õhuruumi kasutamise küsimus, millele läheneti ühiselt. Tegu oli selge erinevusega esimese perioodiga võrreldes, sest varasemalt taoline koostöö puudus. Hoolimata koostööst ja USA suuremast sekkumisest, jäi Saudi Araabia tähtsamaks koostöö partneriks UK, kes maksis Saudi Araabiale toetusi, mida USA keeldus tegemast. Üldistavalt võibki neid aastaid nimetada koostöö perioodiks, sest mingisuguseid erilisi konflikte ega pingeid USA ja UK vahel Saudi Araabia teemadel ei eksisteerinud ning kahtlemata mängis selles olulist rolli ka asjaolu, et USA eesotsas president Rooseveltiga tunnistas Saudi Araabia kuulumist UK mõjusfääri. Probleemaatilised olid suhted ainult USA naftafirma ja brittide vahel, sest naftafirma suhtus UK tegevusse suure kahtlusega.

Kolmanda perioodina võib käsitleda aastaid 1943 kuni 1945. See periood kujunes kahe eelneva perioodiga võrreldes täiesti teistsuguseks. Enam ei olnud võimalik rääkida USA tagasihoidlikust huvist ega rahulikust koostöö tegemisest, vaid võitlusest Saudi Araabia pärast. Põhjuseks, miks Saudi Araabia muutus sellel perioodil USA ja UK suhetes väga problemaatiliseks teemaks, olid USA suhtumises toimunud põhimõttelised muutused, sest Saudi Araabiat ei nähtud enam vähe tähtsa, vaid strateegiliselt olulise riigina, milles väga olulist rolli mängisid Saudi Araabia naftareservid. USA ja UK tekkisid konfliktid peaaegu kõikides Saudi Araabiat puudutavates küsimustes nagu nafta, majandus ja lennundus ning lisaks sellele veel ka teistel vähem olulistemal teemadel. Konfliktile aitasid kaasa ka ameeriklaste ja brittide maailmavaatelised erinevused, sest mõlemad osapooled tajusid Saudi Araabias toimuvat väga erinevalt, ja vähe tähtsaks ei saa pidada ka Saudi Araabia rolli, kes soovis arusaadavalt USA ja UK vastasseisust võimalikult suur kasu lõigata. Üldiselt võibki antud ajajärku nimetada võimuvõitluse perioodiks.

Kui vaadata kõiki kolme perioodi koos, siis üheks läbivaks teemaks igal kolmel perioodil oligi USA järkjärgult kasvav huvi Saudi Araabia vastu (USA huvi kasvas sellel perioodil ka ülejäänud Lähis-Ida vastu, kus tekkisid samuti konfliktid UKga). UK puhul sellist kasvavat huvi ei olnud võimalik märgata, sest UK jaoks oli Saudi Araabia tähtis nii teise maailmasõja eelsel perioodil kui ka maailmasõja ajal. Selline USA järjest kasvav huvi pidi paratamatult viima konfliktini UKga, mis puhkeski 1943. aastal, sest Saudi Araabia peamine koostööpartner sai olla ainult üks riik ning üksikriik pidi keegi lihtsalt järele andma ja leppima vähem tähtsa rolliga ning selleks osutus UK, kes ei suutnud USA majandusliku võimsusega võistelda.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Publitseeritud allikad

Foreign Relations of the United States, 1928, volume III.

Foreign Relations of the United States, 1930, volume III.

Foreign Relations of the United States, 1939, volume IV.

Foreign Relations of the United States, 1941, volume III.

Foreign Relations of the United States, 1942, volume IV.

Kirjandus ja artiklid

Bronson, Rachel. (2006). *Thicker Than Oil*. New York: Oxford University Press.

Cleveland, William L. (2000). *A History of the Modern Middle East*. 2nd ed. Boulder, Colorado: Westview Press.

Davis, Simon. (2010). The Persian Gulf in the 1940s and the Question of an Anglo-American Middle East. *History*, 95(1), 64-88.

DeNovo, John A. (1977). The Culbertson Economic Mission and Anglo-American Tensions in the Middle East, 1944-1945. *The Journal of American History*, 63(4), 913-936.

Dobson, Alan P. (1995). *Anglo-American Relations in the Twentieth century: Of Friendship, Conflict, and the Rise and Decline of Superpowers*. New York: Routledge.

Fitzsimons, M. A. (1951). Britain and the Middle East, 1944-1950. *The Review of Politics*, 13(1), 21-38.

Godfried, Nathan. (1987). Economic Development and Regionalism: United States Foreign Relations in the Middle East, 1942-5. *Journal of Contemporary History*, 22(3), 481-500.

Goldberg, Jacob. (1984). The 1914 Saudi-Ottoman Treaty – Myth or Reality?. *Journal of Contemporary History*, 19(2), 289-314.

Gormly, James L. (1980). Keeping the Door Open in Saudi Arabia: The United States and the Dhahran Airfield, 1945-1946. *Diplomatic History*, 4(2), 189-205.

Hare, Raymond A. (1972). The Great Divide: World War II. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401, 23-30.

- Herring, George C. (2017). *The American Century & Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893-2014*. New York: Oxford University Press.
- Hollowell, Jonathan. (2001). *Twentieth-Century Anglo-American Relations*. New York: Palgrave.
- Kimball, Warren F. (2004). Franklin D. Roosevelt and World War II. *Presidential Studies Quarterly*, 34(1), 83-99.
- Kissinger, Henry. (2000). *Diplomaatia*. Tõlkinud Henno Rajandi ja Kaja Tael. Tallinn: Varrak.
- Lehrman, Lewis E. (2017). *Churchill, Roosevelt & company: studies in character and statecraft*. Guilford, Connecticut: Stackpole Books.
- Louis, William R. (1984). *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. Oxford: Clarendon Press.
- Miller, Aaron D. (1980). *Search for Security: Saudi Arabian Oil and American Foreign Policy, 1939-1949*. Chapel Hill, North Carolina: University of North Carolina Press.
- Nachami, Amikam. (1983). „It is a matter of Getting the Mixture Right“: Britain’s Post-War Relations with America in the Middle East. *Journal of Contemporary History*, 18(1), 117-140.
- Nonneman, Gerd. (2001). Saudi-European Relations 1902-2001: A Pragmatic Quest for Relative Autonomy. *International Affairs*, 77(3), 631-661.
- Rubin, Barry. (1979). Anglo-American Relations in Saudi Arabia, 1941-1945. *Journal of Contemporary History*, 14(2), 253-267.
- Silverfarb, Daniel. (1983). Britain and Saudi Arabia on the Eve of the Second World War. *Middle Eastern Studies*, 19(4), 403-411.
- Silverfarb, Daniel. (1983). Britain, the United States, and the Security of the Sa’udi Arabian Oilfields in 1942. *The Historical Journal*, 26(3), 719-726.
- Thomas, Ivor. (1949). Civil Aviation: International Questions Outstanding. *International Affairs*, 25(1), 56-65.
- Vassiliev, Alexei. (2000). *The History of Saudi Arabia*. London: Saqi books.

Vitalis, Robert. (1996). The „New Deal“ in Egypt: The Rise of Anglo-American Commercial Competition in World War II and the Fall of Neocolonialism. *Diplomatic History*, 20(2), 211-239.

Wilmington, Martin W. (1952). The Middle East Supply Center: A Reappraisal. *Middle East Journal*, 6(2), 144-166.

Woods, Randall B. (1990). *A Changing of the Guard: Anglo-American Relations, 1941-1946*. Chapel Hill, North Carolina: University of North Carolina Press.

Internet

OECD. (2018). Crude Oil Production. doi: 10.1787/4747b431-en. Kasutatud 24.04.2018
<https://data.oecd.org/energy/crude-oil-production.htm>

Tsukimori, Osamu. (2018). U.S. to overtake Russia as top oil producer by 2019 at latest: IEA. *Reuters*, 27. veebruar. Kasutatud 24.04.2018. <https://www.reuters.com/article/us-energy-iea/u-s-to-overtake-russia-as-top-oil-producer-by-2019-at-latest-iea-idUSKCN1GB0C6>

Summary

The importance of Saudi Arabia in the relations of the United States and the United Kingdom during the interwar years and World War II

The United States has been the dominant power in the Middle East since the beginning of the Cold War. During this time the United States has had a huge impact on the political and economical developments in the region. But the dominance of the United States in the Middle East has not always been the case. Before the United States became the most influential country in the Middle East this role belonged to the United Kingdom. As a result of the United States growing interest in the Middle East during the last years of the interwar period and World War II, the relations between two countries became increasingly strained as the time progressed because the United Kingdom was not willing to give up their influence. One of the countries in the Middle East, where this process happened, was Saudi Arabia, of which both countries were interested in.

The purpose of this paper was to evaluate how the importance of Saudi Arabia changed in the relations of the United States and the United Kingdom during the interwar years and World War II by comparing different time periods and to examine what were the main causes that changed the importance of Saudi Arabia in the eyes of the United States and the United Kingdom foreign policy makers.

When looking at the importance of Saudi Arabia in the relations of the United States and the United Kingdom during the interwar years and World War II, it is possible to see three distinct time periods. The first time period lasted until the beginning of the World War II. It can be said that during the interwar years Saudi Arabia was not an important topic in the United States and the United Kingdom relations because the United States was not interested in Saudi Arabia and had almost no ties with Saudi Arabia (eventhough the United States had recognized the independence of Saudi Arabia in 1931) in contrast to the United Kingdom who had developed rather closes ties with Saudi Arabia during 1920s and was looking for new ways to enhance the cooperation even further before World War II began. The only connection between the United States and Saudi Arabia was an oil company called SOCAL, but it did not play a huge role because Saudi Arabia did not start exporting oil until 1939. In general the United States was less interested in the Middle East than the United Kingdom, who was an active and an influential actor in the Middle East politics.

The second time period started with the beginning of World War II and ended in 1942. During this time period Saudi Arabia became more important topic in the relations of the United States and the United Kingdom because the United States became more interested in Saudi Arabia. During these years both countries cooperated with each other to advance their mutual interests in Saudi Arabia (for example, the use of Saudi Arabian airspace, of which both countries were very highly interested in) and this marks a clear difference when comparing this time period to the interwar years because cooperation like this did not exist before. The United States and the United Kingdom did not cooperate only in Saudi Arabia, but in the rest of the Middle East as well through organizations such as MESC, whose purpose was to limit shipping of civilian goods in the region in order to make room for war materials. But the interest of the United States in Saudi Arabia was still limited and president Roosevelt together with other high ranking government officials such as Secretary of State Cordell Hull recognised the dominant position of the United Kingdom in Saudi Arabia and they did not want to commit themselves to helping Saudi Arabia financially like the United Kingdom did, eventhough discussions were held on this topic.

The last and third time period lasted from 1943 to 1945. During this time period Saudi Arabia became a very important topic in the relations of the United States and the United Kingdom, especially when comparing it to the previous time periods, and it is no longer possible to talk about peaceful cooperation, but about struggle for power in Saudi Arabia. In 1943 United States started to view Saudi Arabia as a strategically important country (oil reserves played big part in it) and was determined to increase its influence in Saudi Arabia in order to advance and protect its interests there from third parties (including the United Kingdom). Because the United Kingdom did not want to lose its influence in Saudi Arabia, their relations with the United States became increasingly strained. There were disputes over oil, Saudi Arabian finances and even the proposed US airfield in Dhahran, which was eventually built. Attempts by Saudi Arabia to play the United States and the United Kingdom against each other (in order to get more support from both countries) contributed to the deterioration of relations as well. The relations between the United States and the United Kingdom during this time period did not deteriorate in Saudi Arabia only, but in other Middle East countries as well, such as Egypt, where commercial competition between the United States and the United Kingdom existed.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Henrik Lepson** (sünnikuupäev: 29.08.1995)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „**Saudi Araabia tähtsus Ameerika Ühendriikide ja Ühendkuningriigi vahelistes suhetes teise maailmasõja eel ja ajal**“, mille juhendaja on prof. Eero Medijainen
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 14.05.2018